

ภาษาถิ่นอีสาน

ไท่ดำ ตีนต๊ายกู อู๋ทักขแมงไค้

หนังสือชุดความรู้ภาษาไทย

ภาษาไทยวันนี้

ฉบับคำอ่านแบบ

เล่ม ๓

ภาษาถิ่นอีสาน ภาษาถิ่นเหนือ ภาษาถิ่นกลาง ภาษาถิ่นใต้

กระต่ายตีนเต๋ม

คืบก็ทะเง ศึกก็ทะเง

โถ้วมะทะกะชน คนงานเพราะเหล่

กระตี่ไต้^๒น้ำ

เข้าเถื่อนอย่าลืมพริก

คอทั้งสันหลังเหล็ก

ตานัวไว้ทันหาย ความควายเข้ามาแทรก

ขึ้นเชิงลิ้มหลัก

เจ้าชู้ไก่แจ้

ไต้ เกลี้ยคุปตาไหลกันน้ำนอง

คมในฝัก

ข้าวจับลิ้นสก

กรมวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ

๖๖ ๖๖๖๖๖๖๖๖

ใจดีสู้เสือ

ภาษาไทยวันนี้ เล่ม ๓
 สำนวนไทยในการสื่อสาร

หนังสือชุดความรู้ภาษาไทย อันดับที่ ๒๒

เรื่อง

ภาษาไทยวันนี้ เล่ม ๓
สำนวนไทยในการสื่อสาร

เขียนโดย

ศาสตราจารย์ฐะปะนีย์ นาครทรรพ

สถาบันภาษาไทย
กรมวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ

หนังสือชุดความรู้ภาษาไทย อันดับที่ ๒๒

ภาษาไทยวันนี้ เล่ม ๓ สำนวนไทยในการสื่อสาร

สถาบันภาษาไทย

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

© สงวนลิขสิทธิ์ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๔๒

จำนวนพิมพ์ ๔๘,๐๐๐ เล่ม

ISBN 974-268-7722

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

๒๒๔๙ ถนนลาดพร้าว วังทองหลาง กรุงเทพมหานคร

นายวิชัย พยัคฆโส ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๔๒

๔๙๕. ๙๑๑๘ กระทรวงศึกษาธิการ. กรมวิชาการ.

ก - ก

สถาบันภาษาไทย.

ภาษาไทยวันนี้เล่ม ๓ สำนวนไทยในการสื่อสาร/
รัตนา ภาชาฤทธิ์, บรรณาธิการ.--กรุงเทพมหานคร

สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๒.

๑๑๕ หน้า : ภาพประกอบ ; ๑๘.๕ ซม.

(ชุดความรู้ภาษาไทย; อันดับที่ ๒๒)

ISBN 974-268-7722

๑. ภาษาไทย-การใช้ภาษา.

๒. รัตนา ภาชาฤทธิ์. ๓. ชื่อเรื่อง. ๔. ชื่อชุด.

คำนำ

กรมวิชาการมีความตระหนักถึงความสำคัญของภาษาไทยและเห็นความจำเป็นที่จะต้องอนุรักษ์ภาษาไทยด้วยการส่งเสริมให้คนไทยรู้จักใช้ภาษาไทยให้ถูกต้อง จึงสนับสนุนให้สถาบันภาษาไทยซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งของกรมวิชาการ ดำเนินงานโครงการส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการใช้ภาษาไทยทางวิทยุและโทรทัศน์ อีกทั้งเผยแพร่ในรูปหนังสือและเอกสารต่างๆ

หนังสือ ภาษาไทยวันนี้ เล่ม ๓ สำนวนไทยในการสื่อสาร เป็นอีกเล่มหนึ่งในหนังสือชุดความรู้ภาษาไทยที่สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการได้จัดทำขึ้นและเผยแพร่ไปยังสถานศึกษา หน่วยงานและห้องสมุดต่างๆ สำหรับให้นักเรียน นักศึกษา ครู อาจารย์ และบุคคลทั่วไปที่สนใจได้ศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับที่มาและความหมายของสำนวนไทย หนังสือเล่มนี้ เดิมกรมวิชาการได้ขอความอนุเคราะห์ศาสตราจารย์ฐะปะนีย์ นาครทรรพ เขียนเป็นบทความให้ความรู้เกี่ยวกับที่มาและความหมายของสำนวนไทยที่คนไทยใช้กันอยู่ในชีวิตประจำวัน และได้นำไปเผยแพร่

ออกอากาศทางสถานีวิทยุรัฐสภาทุกวันอังคารและวันศุกร์
เวลาประมาณ ๑๗.๓๐-๑๗.๓๕ น. ในปี ๒๕๔๑ ต่อมา
กรมวิชาการได้นำบทความดังกล่าวมารวบรวมพิมพ์เป็น
หนังสือชุดความรู้ภาษาไทย โดยจัดเรียงภาษิตสำนวนไทย
ตามลำดับอักษร เพื่อสะดวกแก่การศึกษาค้นคว้า

กรมวิชาการหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะ
เป็นประโยชน์แก่นักเรียน นักศึกษาสำหรับใช้ศึกษาค้นคว้า
รวมทั้งครูอาจารย์ได้นำไปใช้ประกอบการเรียนการสอน
วิชาภาษาไทย ตลอดจนสื่อมวลชนและประชาชนทั่วไป
ได้เลือกใช้สำนวนไทยให้ถูกต้องเหมาะสม กรมวิชาการ
ขอขอบคุณผู้เขียนและผู้มีส่วนร่วมในการจัดทำไว้ ณ
โอกาสนี้

(นายอำรุง จันทวานิช)

อธิบดีกรมวิชาการ

๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๒

สารบัญ

หน้า

ก

๑. กงเกวียนกำเกวียน	๑
๒. กระตี่ได้น้ำ	๒
๓. กระดุกร้องได้	๓
๔. กระต่ายตื่นตูม	๔
๕. กระต่ายหมายจันทร์	๕
๖. กระโถนทองพระโรง	๖
๗. กลัวดอกกพิกุลจะร่วง	๗
๘. ก่อแล้วต้องสาน	๘
๙. กระเชอกันรั้ว	๙
๑๐. กันดีกว่าแก้	๑๐
๑๑. ก้างขวางคอ	๑๑
๑๒. กำปั้นทุบดิน	๑๒

	หน้า
๑๓. กำแพงมีหูประตูมิดา	๑๓
๑๔. กิ่งทองใบหยก	๑๔
๑๕. กินน้ำได้สอก	๑๕
๑๖. กินปูนร้อนท้อง	๑๖
๑๗. กินอยู่กับปากอยากอยู่กับท้อง	๑๗
๑๘. กว่าตัวจะสุก งาก็ไหม้	๑๘
๑๙. เก็บเบี้ยใต้ถุนร้าน	๑๙
๒๐. เกลียดตัวกินไข่ เกลียดปลาไหลกินน้ำแกง	๒๐
๒๑. เกลือจิ้มเกลือ	๒๑
๒๒. แกงจืดจึงรู้คุณเกลือ	๒๒
๒๓. แก้วสารพัดนึก	๒๓
๒๔. แกว่งเท้าหาเสี้ยน	๒๔
๒๕. ไก่งามเพราะชน คางงามเพราะแต่ง	๒๕
๒๖. ไก่อรงบ่อน	๒๖
๒๗. ไก่อเห็นตีนงู งูเห็นนมไก่	๒๗

ข

๒๘.	ชนทรายเข้าวัด	๒๘
๒๙.	ชนหน้าแข้งไม่ร่วง	๒๙
๓๐.	ชนมผลสมน้ำยา	๓๐
๓๑.	ขมื่นกับปุน	๓๑
๓๒.	ขวานผ่าซาก	๓๒
๓๓.	ขอไปที	๓๓
๓๔.	ของดีไม่มีมาก	๓๔
๓๕.	ข้าสองเจ้า บ่าวสองนาย	๓๕
๓๖.	ข่มเขาโคชินให้กินหญ้า	๓๖
๓๗.	ข้างนอกสุกใส ข้างในเป็นโพรง	๓๗
๓๘.	ขายผ้าเอาหน้ารอด	๓๘
๓๙.	ขิงก็รา ข่าก็แรง	๓๙
๔๐.	ขี่ช้างจับตีกแตน	๔๐
๔๑.	ขี่ผึ้งลงไฟ	๔๑
๔๒.	ขี่แพะชวนดี	๔๒
๔๓.	ขึ้นเชิงลิ้มหลัก	๔๓

	หน้า
๔๔. ขุนนางใช้พ่อแม่ หินแฉ่งใช้ตายาย	๔๔
๔๕. เข็นครกขึ้นเขา	๔๕
๔๖. เข้าตามตรอกออกตามประตู	๔๖
๔๗. เข้าเถื่อนอย่าลืมหั้ว	๔๗
๔๘. เข้าฝูงหงส์เป็นหงส์ เข้าฝูงกาเป็นกา	๔๘
๔๙. เขียนด้วยมือลบด้วยเท้า	๔๙
๕๐. เขียนเสือให้วัวกลัว	๕๐
๕๑. แข่งเรือแข่งแพแข่งได้	
แข่งบุญวาสนาแข่งไม่ได้	๕๑

๕๒. คงเส้นคงวา	๕๒
๕๓. คดในข้องอในกระดูก	๕๓
๕๔. คนดีตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้	๕๔
๕๕. คนตายขายคนเป็น	๕๕
๕๖. คนลัมอย่าข้าม	๕๖
๕๗. คบคนให้ดูหน้า ซื้อผ้าให้ดูเนื้อ	๕๗

๕๘.	คมในฝัก	๕๘
๕๙.	ครอบจักรวาล	๕๙
๖๐.	คลื่นกระทบฝั่ง	๖๐
๖๑.	คว้าน้ำเหลว	๖๑
๖๒.	ความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด	๖๒
๖๓.	ความวู่วามไม่ทันหาย	
	ความควายเข้ามาแทรก	๖๓
๖๔.	คอขาดบาดตาย	๖๔
๖๕.	คอหอยกับลูกกระเดือก	๖๕
๖๖.	คอหอยกับหลังเหล็ก	๖๖
๖๗.	คอหยักๆ สักแต่ว่าคน	๖๗
๖๘.	คับที่อยู่ได้ คับใจอยู่ยาก	๖๘
๖๙.	คาหนังคาเขา	๖๙
๗๐.	คางคกขึ้นวอ	๗๐
๗๑.	คาบลูกคาบดอก	๗๑
๗๒.	คิดสมบัติบ้า	๗๒
๗๓.	คืบก็ทะเล ศอกก็ทะเล	๗๓
๗๔.	คู่กันแล้วไม่แคล้วคลาด	๗๔

๗๕.	เคียดบ่าเคียดไหล่	๗๕
๗๖.	เคียวอยู่ในท้อง	๗๖
๗๗.	แค้จุมกมาปาก	๗๗
๗๘.	โค่นกล้วยอย่าไว้หน่อ	๗๘

ข

๗๙.	ฆ่าควายอย่าเสียตายพริก	๗๙
๘๐.	ฆ่าช้างจะเอางา เจริจจะเอาถ้อยคำ	๘๐

ง

๘๑.	งมเข็มในมหาสมุทร	๘๑
๘๒.	งอมพระราม	๘๒
๘๓.	งูกินหาง	๘๓
๘๔.	งูๆ ปลาๆ	๘๔
๘๕.	เงาตามตัว	๘๕

จ

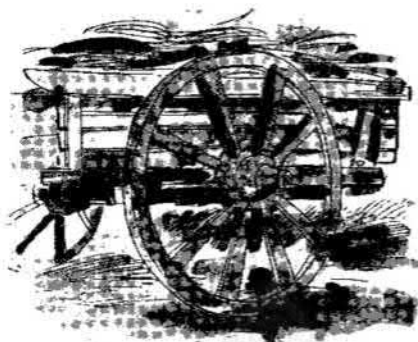
๘๖.	จับตำลึงแดง	๘๖
๘๗.	จับปูใส่กระด้ง	๘๗
๘๘.	จับแพะชนแกะ	๘๘
๘๙.	จับมือใครดม	๘๙
๙๐.	จับไม่ได้ไล่ไม่ทัน	๙๐
๙๑.	จับเสือมือเปล่า	๙๑
๙๒.	จับให้มัน คั่นให้ตาย	๙๒
๙๓.	จิ้งจกตก	๙๓
๙๔.	เจ็บแล้วต้องจำ	๙๔
๙๕.	เจ้าชู้ไก่แจ้	๙๕
๙๖.	เจ้าถ้อยหมอความ	๙๖
๙๗.	ใจดีแก้ด้าย ใจร้ายแก้ไหม	๙๗
๙๘.	ใจดีสู้เสือ	๙๘

ข

๙๙.	ข้าเป็นการ นานเป็นคุณ	๙๙
๑๐๐.	ข้างเท่าหน้า ข้างเท่าหลัง	๑๐๐

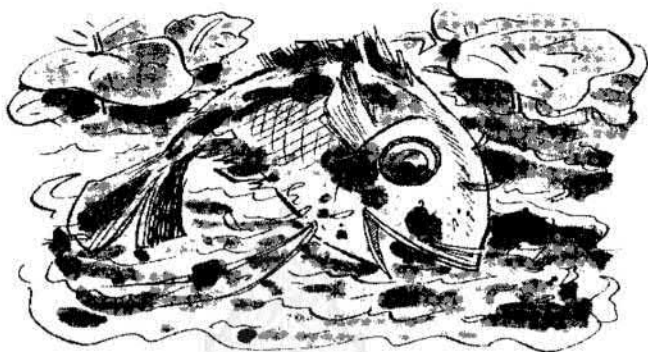
๑. กงเกวียนกำเกวียน

ล้อเกวียนประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๓ ส่วน คือ ดุม
กำ และกง ดุมเป็นส่วนกลางของล้อเกวียนมีรูสำหรับสอด
เพลลา กำ เป็นซี่ล้อ และกงเป็นส่วนรอบของล้อ เรียกรวม
ทั้งหมดว่ากงเกวียน เมื่อใดที่กงเกวียนหมุนรอบเพลลา
กำเกวียนก็หมุนตามไปด้วย สำนวนนี้มีความหมายว่า
กรรมย่อมติดตามสนองผู้กระทำเสมอไป

สำนวนนี้ ใช้เป็นอุปมาอุปไมย ในความหมายว่า
กรรมสนองกรรม ตัวอย่าง เช่น “ความทุกข์ของคนเรา
เป็นผลของกรรมที่ทำได้เปรียบได้กับกงเกวียนกำเกวียน
ที่หมุนเวียนตามกันอยู่ตลอดเวลา”

๒. กระตี่ได้น้ำ

กระตี่เป็นปลาดตัวเล็กๆ อาศัยอยู่ในหนองหรือบึงหรือลำคลองทั่วไป เวลาอากาศร้อนจัดและคลองแห้งขอดปลากระตี่ก็ตื่นชุลุกขลักเพราะขาดน้ำ ถ้ามีใครช่วยช้อนปลากระตี่ไปปล่อยในลำธารที่มีน้ำ มันจะแหวกว่ายไปมาเหมือนกับแสดงอาการดีใจ

สำนวนนี้จึงกลายเป็นคำพูดติดปากคนทั่วไปเมื่อพูดถึงอาการดีใจของคน ตัวอย่างเช่น ผู้ใหญ่ตุ๊เด็กวัยรุ่นที่แสดงอาการดีใจจนออกนอกหน้าว่า “แหม เด็กพวกนี้ หัวเราะคิกคักกันยังกับกระตี่ได้น้ำเชียว”

๓. กระตุกร้องได้

กระตุกในที่นี้มีความหมายถึงกระตุกของผู้ตาย โดยถูกฆาตกรรม เมื่อมีคดีฆาตกรรมเกิดขึ้นแล้วยังจับตัวผู้ร้ายมาลงโทษไม่ได้อยู่ระยะหนึ่ง ต่อมาผู้เป็นฆาตกรก็ถูกจับตัวได้และถูกตัดสินประหารชีวิต ในกรณีเช่นนี้ก็อาจมีผู้พูดสำนวนนี้ เพราะดูประหนึ่งว่า กระตุกของผู้ตายได้ร้องขอความเป็นธรรมจากศาลยุติธรรมจนเป็นผลสำเร็จ ตัวอย่างเช่น เขาจับตัวคนร้ายที่ฆ่าเจ้าทรัพย์ได้แล้วและศาลตัดสินประหาร นี่แหละสำนวนไทยเรียกว่า “กระตุกร้องได้”

๔. กระต่ายตื่นตูม

นิทานเรื่องกระต่ายตื่นตูม เป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย เรื่องมีอยู่ว่ากระต่ายตัวหนึ่งนอนหลับอยู่ใต้ต้นตาลแล้วตกใจตื่นเมื่อลูกตาลหล่นตูมลงมาใกล้ๆ ตัวมัน กระต่ายไม่ทันพิจารณาก็วิ่งไปพลาจ ตะโกนไปพลาจว่าฟ้าถล่ม ในที่สุดเมื่อราชสีห์ให้กระต่ายพาไปยังที่เกิดเหตุ จึงเห็นว่าสาเหตุก็คือลูกตาลที่ตกลงมานั่นเอง

สำนวนนี้ใช้ในความหมายว่า ตกใจเกินกว่าเหตุ เมื่อมีเหตุอะไรเกิดขึ้น ยังไม่ทันพิจารณาก็ด่วนสรุปว่ามีอันตราย ทำให้ตกใจแล้วทำให้คนอื่นพลอยตกใจไปด้วย ตัวอย่างเช่น “อย่าทำตื่นเต้นเป็นกระต่ายตื่นตูมไปหน่อยเลย”

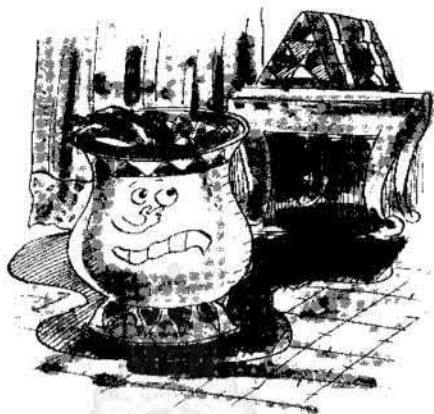
๕. กระต่ายหมายจันทร์

สำนวนนี้เป็นการเปรียบเทียบ คือ เปรียบกระต่ายเหมือนชายที่มีฐานะต่ำต้อย ส่วนดวงจันทร์นั้นเปรียบเหมือนหญิงงามผู้สูงศักดิ์ ถ้าชายคนนั้นไปหลงรักหญิงที่มีศักดิ์สูงกว่าตนและไม่มีทางที่ความรักจะสมหวังได้ อาจเป็นเพราะบิดามารดาของฝ่ายหญิงรังเกียจ คนที่ทราบเรื่องก็มักใช้สำนวนนี้เปรียบเทียบเพื่อให้เห็นความแตกต่างกันอย่างเด่นชัด

ตัวอย่างเช่น เพื่อนเตือนเพื่อนในกรณีเช่นนั้นว่า “อย่าทำตัวเป็นกระต่ายหมายจันทร์เลยเพื่อนเอ๋ย จะอกหักเสียเปล่าๆ”

๖. กระโถนทองพระโรง

กระโถนทองพระโรงสมัยโบราณ เป็นภาชนะที่วางไว้สำหรับให้ใครๆ บ้วนน้ำลายหรือน้ำหมาก ใครตกที่นั่งเป็นกระโถนทองพระโรง ก็เท่ากับเป็นคนกลางที่ต้องคอยรับคำตำหนิติเตียนหรือคำวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ นานาของบุคคลหลายคนในวงงานอยู่เรื่อยไป

สำนวนนี้ใช้เป็นการอุปมาอุปไมย หมายถึงผู้ที่ต้องทนรับคำบ่นจากผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา เช่น คนที่อยู่ในภาวะเช่นนี้ อาจจะบ่นว่า “ดูเถอะเขาเห็นเราเป็นกระโถนทองพระโรงหรือยังเงาะ อะไรๆ ก็มาลงที่เราทั้งนั้น”

๗. กล้าดอกพิกุลจะร่วง

สำนวนนี้เข้าใจว่า น่าจะมาจากนิทานไทย เรื่อง “พิกุลทอง” มีเรื่องย่อว่านางพิกุลทอง เป็นราชธิดาของ กษัตริย์ ตอนเป็นทารก พ่อร้องให้ก็มีดอกพิกุลทองร่วง ออกจากปาก โหราทายว่าเป็นกาลกิณี นางจึงถูกนำไปทิ้ง ไว้ใต้ต้นไม้ในป่า ชายเขี้ยวใจมาเก็บนางไปเลี้ยงเป็นลูก จนนางโตเป็นสาว นางได้รับพรจากพระอินทร์ให้มีดอก พิกุลทองร่วงลงมาจากปาก เวลาพูดถ้อยคำเป็นมงคล ตามความในเรื่องนางถูกอิจฉา จึงคับแค้นใจและระวังตัว ไม่ค่อยจะพูด คงเป็นเพราะกล้าดอกพิกุลทองจะร่วงให้คนอื่นเห็น สำนวนนี้จึงมาจากนิทานดังกล่าว ดังตัวอย่าง คำพูดประชดสาวน้อย ที่แสดงท่าทางไม่อยากจะพูดด้วย สำนวนนี้ว่า “แหม ถ้าอะไรก็ไม่ตอบ กล้าดอกพิกุลจะร่วง หรือจ๊ะ”

๘. ก่อแล้วต้องสาน

คำว่า “ก่อ” หมายความว่า ทำให้เกิดขึ้น มีขึ้น หรือเป็นรูปขึ้น เช่น ก่อไฟ ก่อกองทราย ส่วน “สาน” หมายถึง อากาการที่ใช้เส้นดอกหรือหวายขัดให้เป็นผืน เช่น เสื่อ หรือทำขึ้นเป็นกระบุง กระจาด

สำนวนนี้หมายความว่า สิ่งใดที่ตั้งต้นทำไว้แล้ว ก็จำเป็นต้องทำต่อไปให้ตลอดจนกว่าจะเสร็จ ไม่ทิ้งไว้ให้ค้างอยู่

ตัวอย่างเช่น “งานนี้สำคัญมากนะ เธอก่อแล้วต้องสานให้ตลอดซี่ อย่าเพ่อวางมือเลย”

๙. กระเชอกันร้ว

“กระเชอ”

คือภาชนะสานคล้าย
กระจาดขนาดเล็ก
กันสอบปากผาย
คล้ายงอบที่หงาย
ขึ้นใช้กระเด็ดที่

บ้านเอว สำนวนนี้ได้มาจากนิทานเรื่องนางกระเชอกันร้ว
นางกระเชอเป็นหญิงที่ขาดลักษณะของแม่เรือนที่ดี
ใช้กระเชอทั้งๆ ที่กันกระเชอร้ว เมื่อไปหาปลากับสามีของ
นาง และสามีส่งปลาให้นางใส่กระเชอไว้ปลาก็หลุดไปทาง
รอยร้วหมด

สำนวนนี้ใช้ในความหมายว่า สุรุ่ยสุร่าย ไม่ประหยัด
ไม่รู้จักเก็บหอมรอมริบ ตัวอย่างเช่น “แม่คนนั้นแกเผอเรอ
เป็นกระเชอกันร้วอยู่เป็นประจำ สามีหาเงินมาได้เท่าไรก็
ใช้หมด ไม่รู้จักประหยัด ทั้งยังเล่นเล่่ออีกด้วย วันก่อนหุง
ข้าวแล้วปล่อยให้ข้าวไหม้ เลยต้องหุงใหม่”

๑๐. กันดีกว่าแก้

สำนวนนี้เป็นการเตือนให้รอบคอบ การป้องกันมิให้มีเหตุร้ายเกิดขึ้นย่อมดีกว่าที่จะไปแก้ไขเมื่อเหตุร้ายเกิดขึ้นแล้ว เช่น การระวังเก็บเชื้อเพลิงไว้ให้มิดชิด หรือให้พ้นมือเด็กๆ เป็นการป้องกันมิให้ไฟไหม้บ้าน ใช้ในความหมายที่ว่า ควรคิดหาทางป้องกันภัยไว้ก่อนดีกว่าที่จะไปคิดแก้ไขทีหลัง ตัวอย่างเช่น “หมอขอแนะนำให้คุณพาลูกสุนัขไปฉีดยากันพยาธิเสียก่อน จะได้ไม่เป็นโรคพยาธิเข้าลำไส้ เพราะถ้าเป็นแล้วรักษายาก กันดีกว่าแก้ นะครับ”

๑๑. ก้างขวางคอ

สำนวนนี้เป็นการเปรียบเทียบเหตุการณ์บางอย่างกับการที่กินปลาโดยไม่ระวังจนก้างติดคอ หรือขวางคออยู่ ทำให้ผู้กินปลาเจ็บคอหรือรำคาญเพราะกลืนอาหารไม่ถนัด

เหตุการณ์ที่เปรียบได้กับก้างขวางคอนั้น คือ การที่มีคนใดคนหนึ่งชอบเข้าไปยุ่งหรือแทรกแซงในกิจการหรือเรื่องส่วนตัวของผู้อื่น ทำให้เขาเกิดความรำคาญ เช่น หญิงชายที่ชอบพอกัน ประสงค์จะสนทนากันตามลำพัง เมื่อมีบุรุษหรือสตรีที่สามไปนั่งอยู่ด้วย ก็จะรำคาญใจจึงเรียกผู้ที่ไปแทรกแซงนั้นว่า “ก้างขวางคอ”

ตัวอย่างเช่น “ชายหญิงคู่นั้นเขาชอบกัน ปล่อยให้เขาคุยกันตามลำพังเถอะเธอ อย่าไปเป็นก้างขวางคอเขาเลย”

๑๒. กำปั้นทุบดิน

มือของคนเราเวลากำหมัดจนเป็นกำปั้นแล้ว ก็ใช้ทุบหรือต่อยแทนอาวุธได้ถ้าใช้กำปั้นทุบเพื่อนๆ ก็เจ็บ แต่ถ้าทุบใครแล้วเขาหลบ กำปั้นก็จะพลาดไปถูกดินเข้า การที่กำปั้นทุบถูกดินนั้นนับว่าไม่ตรงเป้าที่ต้องการ สำนวนนี้จึงเกิดขึ้น

ในการตอบปัญหาต่างๆ ถ้ามีผู้ใช้สำนวนนี้ ก็หมายความว่า ผู้ตอบตอบไม่ตรงประเด็นสำคัญ แต่อาจมีส่วนถูกอยู่บ้าง ผู้ใช้สำนวนนี้มักจะตั้งใจว่าผู้ที่ตอบคำถามโดยไม่คำนึงว่าจะตรงประเด็นหรือไม่ เช่นมีผู้ถามว่า “หมอคนนั้นเป็นใคร” เขาก็ตอบว่าเป็น “คน” แทนที่จะตอบว่าเป็น “แพทย์ผู้ชำนาญโรคเด็ก” เป็นต้น ดังตัวอย่างคำพูดที่ว่า “เธอตอบอย่างนี้เรียกว่า กำปั้นทุบดินจะ รู้ละว่าเป็นคน ทำไมไม่บอกว่าเป็นแพทย์ชำนาญทางไหน”

๑๓. กำแพงมีหูประตูมิดตา

ในการเจรจาสิ่งที่เป็นความลับ ผู้พูดจะต้องใช้ความระมัดระวัง จึงมีสำนวนพูดว่า “กำแพงมีหู ประตูมิดตา” เสมือนหนึ่งจะมาพลอยรู้ความลับไปด้วย เทียบกับปัจจุบันถ้ามีการใช้เครื่องบันทึกเสียงขนาดเล็กซ่อนไว้ที่กำแพงหรือมีกล้องถ่ายรูปขนาดเล็กถ่ายได้ในระยะไกลก็อาจบันทึกภาพไว้ได้ทำให้ได้ทราบเรื่องที่เป็นความลับ

๑๔. กิ่งทองใบหยก

กิ่งไม้ที่ประดิษฐ์ด้วยทองคำและใช้หยกสีเขียวทำใบไม้ นั่น เป็นของที่มีค่าและราคาสูงย่อมสวยงามรับกันอย่างเหมาะสม เป็นที่ชื่นชมแก่สายตาของผู้พบเห็นฉันใด หญิงชายที่สวยงามสมกันมีคุณสมบัติและฐานะเสมอกัน ก็ย่อมเหมาะสมที่จะเป็นคู่ครองกันฉันนั้น

สำนวนนี้ใช้เป็นคำอุปมาอุปไมย หมายถึง คู่สมรสที่ทั้งเจ้าบ่าวและเจ้าสาวมีความเหมาะสมกันทุกประการ ดังกล่าว เช่น คำพูดที่ว่า “คู่นี้เหมาะสมกันราวกับกิ่งทองใบหยก”

๑๕. กินน้ำได้ศอก

คนบางคนเมื่อกระหายน้ำ
และไม่มีภาชนะ เช่น ถ้วยแก้วอยู่
ใกล้มือก็จะใช้ฝ่ามือทั้งสองวักน้ำ

ในลำธารขึ้นจนชิดปาก แล้วก็ตักน้ำจากมือนั้น ในขณะที่
ทำอาการเช่นนี้ อาจมีน้ำรั่วไหลไปทางข้อศอก ถ้ามีใครที่
กระหายน้ำเช่นเดียวกัน เอาปากมารับน้ำที่ได้ข้อศอก
ของผู้นั้นก็คงพอที่จะได้น้ำบ้างเล็กน้อย แต่คงไม่สมกับ
ความกระหาย

สำนวนนี้ใช้ในการเปรียบเทียบ หมายถึง การที่
คนบางคน (โดยเฉพาะหญิงสาว) ที่ตกอยู่ในภาวะจำยอม
ก็ต้องทนรับความขมขื่นอันเกิดจากภวะนั้น เช่น หญิงสาว
ที่ตกเป็นภรรยาของชาย ต้องถูกภรรยาหลวงเอาไรต์
เอาเปรียบ หรือด่าว่าใช้คำเปรียบเปรยให้เข้าใจ ยิ่งกว่านั้น
อาจไม่ได้รับสิทธิในทรัพย์สินสมบัติของสามีตามที่ควรจะได้
จึงต้องทน “หวานอมขมกลืน” อยู่เรื่อยไป ดังตัวอย่าง
คำพูดที่ว่า “สงสารเพื่อนเราจริงๆ ที่ต้อง ‘กินน้ำได้ศอก’
เมื่อหลวมตัวไปรักคนที่เขามีเจ้าของแล้ว ก็ต้องทนอย่างนี้
แหละ”

๑๖. กินปูนร้อนห้อง

ชาวบ้านเชื่อกันว่า การที่ตุ๊กแกร้องนั้น เป็นเพราะมันกินปูนเข้าไปจึงทำให้ร้อนในท้องจนต้องร้อง “ตุ๊กแก” ออกมา

สำนวนนี้ใช้ในความหมายที่ว่า ผู้ใดทำความผิดสิ่งใดไว้ พอมีคนพูดเปรยๆ ถึงความผิดเรื่องนั้นในกลุ่มเพื่อนฝูง ทั้งๆ ที่ไม่มีใครทราบว่าเป็นผู้ผิด บุคคลนั้นก็มักจะปฏิเสธในทำนองร้อนตัวไปก่อนว่า ตนไม่รู้เรื่อง เป็นเหตุให้ผู้อื่นรู้ว่าบุคคลผู้นั้นคือผู้ทำผิด ดังตัวอย่างคำพูดที่ว่า “ฟังซิ เรายังไม่ทันทำอะไรเขาเลย เขาก็ปฏิเสธว่าเป็นเอ็นเซียว ยังกะตุ๊กแกกินปูนร้อนห้องเนาะ”

๑๗. กินอยู่กับปากอยากอยู่กับท้อง

คำว่า “กิน” นี้ คนไทย
มักใช้ในความหมาย ต่าง ๆ
นอกเหนือจากการกินอาหาร
ในที่นี้ “กิน” หมายถึง การ
กระทำบางอย่างที่ผิดทำนอง

คลองธรรม หรือการทำสิ่งที่ไม่สมควร เช่น ในกรณีพัวพัน
กับความรักฉันทู้สาว และผู้ที่กระทำสิ่งที่ไม่สมควรนั้น มัก
จะแสวงหาว่าตนไม่รู้เรื่องเพื่ออำพรางความจริง

สำนวนนี้ใช้เป็นคำต่อว่าผู้ที่นอกใจภรรยาไปมี
เรื่องชู้สาวกับหญิงอื่น แล้วปกปิดเป็นความลับหรือทำเป็น
ไม่รู้ไม่ชี้ เมื่อความจริงปรากฏขึ้น ผู้ที่จับได้ไล่ทัน ก็จะใช้
สำนวนนี้ต่อว่าชายผู้นั้นว่า “คุณอย่ามาปฏิเสธเสียให้ยากเลย
เรื่องกันไปหลงผู้หญิงคนนั้นนะ กินอยู่กับปากอยากอยู่กับ
ท้อง ยังจะทำปากแข็งอีก”

๑๘. กว่าถั่วจะสุก งาก็ไหม้

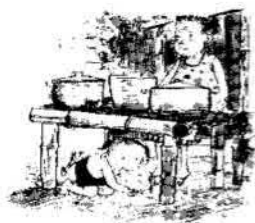

ถั่วเป็นเมล็ดพืชที่มีขนาดใหญ่กว่าเมล็ดงา ในการคั่วถั่วให้สุกนั้น ต้องใช้เวลานานกว่าการคั่วงา ถ้าผู้ที่จะคั่วถั่วลืมนึกถึงความจริงข้อนี้ และคั่วถั่วกับงาพร้อมกันไป งาก็จะไหม้เสียก่อนถั่วสุก

สำนวนนี้ใช้ในการเปรียบเทียบ หมายถึง การกระทำ ๒ อย่างที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันตามลำดับเวลา ถ้าทำสิ่งหนึ่งเร็วไปก็จะกระทบกระเทือนถึงอีกสิ่งหนึ่ง ดังในกรณีของงากับถั่ว ซึ่งไม่ควรจะคั่วพร้อมกัน ดังตัวอย่างคำพูดที่ว่า “งานนี้ใช้เวลาทำน้อย ก็ควรทำเสียก่อน เสร็จแล้วจึงค่อยทำงานอีกชิ้นหนึ่ง ซึ่งต้องทำอย่างรอบคอบ จึงใช้เวลานานกว่างานชิ้นแรก”

หรืออาจใช้ในการกรณีของการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ประสบภัย ก็อาจใช้คำพูดดังนี้ “คุณรีบหารถยนต์มารับผู้บาดเจ็บเร็วๆ เถอะ อย่ามัวชักช้าไล่เลียงอยู่เลย เตียวจะเข้าทำนอง “กว่าถั่วจะสุก งาก็ไหม้” (คือกว่าจะได้รายละเอียดจากผู้บาดเจ็บด้วยอุบัติเหตุก็จะเข้าไป คือผู้ป่วยอาจตายเสียก่อน)

๑๙. เก็บเบี้ยใต้ถุนร้าน

มีการเล่นของเด็กไทย
อย่างหนึ่ง เรียกว่า “รีรีข้าวสาร”
ในการเล่นเด็กๆ จะร้องบทร้อง
พร้อมๆ กันว่า “รีรีข้าวสาร สอง
ทะนานข้าวเปลือก เลือกทองใบ

ลานเก็บเบี้ยใต้ถุนร้าน...” และมีต่อท้ายว่า “หมายจะพาน
เอาคนข้างหลัง” สำนวน “เก็บเบี้ยใต้ถุนร้าน” เป็นวรรคหนึ่ง
ในบทร้องนั้น หมายความว่า มีทรัพย์สินที่เป็นผลพลอยได้
ที่ละน้อยจากกิจการที่ทำอยู่ เทียบได้กับการที่แม่ค้าขายของ
อยู่ที่ร้านไม่ไผ่หน้าบ้านของตนในชนบทบางที่ก็จะมี
เศษสตางค์ที่ได้จากการขายของร่วงหล่นลงไปได้ร้าน พอให้
เด็กๆ ลูกหลานมุดเข้าไปเก็บได้บ้าง

สำนวนนี้ใช้ในการเปรียบเทียบ หมายถึงการคอย
เก็บผลประโยชน์เล็กๆ น้อยๆ สะสมไว้ ไม่มากพอที่จะทำให้
ร่ำรวยขึ้นมาได้ ดังตัวอย่างคำพูดที่ว่า “หลานป้าวงไปช่วย
ป้าขายของทุกวัน ก็ได้แต่เก็บเบี้ยใต้ถุนร้านสะสมไปเท่านั้น
ไม่มีเงินเดือนเหมือนสาวๆ ตามโรงงานหรอก”

๒๐. เกลียดตัวกินไข่ เกลียดปลาไหล กินน้ำแกง

ข้อความในวรรคแรกที่ว่า “เกลียดตัวกินไข่” ไม่ได้ระบุไว้ว่าตัวอะไร ไข่อะไร สัตว์ที่น่าเกลียด แต่มีไข่ใช้เป็นอาหารได้มีหลายชนิด เช่น เต่า งู จระเข้ ตะกวด ฯลฯ ปลาไหล ในวรรคที่สองนั้นมีรูปร่างลักษณะคล้ายงู เมื่อมีผู้นำปลาไหลมาแกงแต่ตัดเป็นชิ้นๆ เสียก่อน แกงนั้นก็มิรสอร่อย ผู้ที่รังเกียจปลาไหล แต่ยังดักน้ำแกงมาคลุกข้าวกิน เพราะเห็นคนอื่นชอบกิน ก็ลองกินดูบ้าง ผู้นั้นจึงถูกล้อด้วยสำนวนว่า “เกลียดตัวกินไข่ เกลียดปลาไหลกินน้ำแกง” ดังตัวอย่างคำพูดที่ว่า “คุณนายเกลียดสะใภ้ที่ชื่อชูศรี แต่รักหลานชายที่ชื่อชูศักดิ์มากกว่าหลานคนอื่นๆ นี่แหละตรงกับสำนวนที่เขาว่า เกลียดตัวกินไข่ เกลียดปลาไหลกินน้ำแกง”

๒๑. เกลือจิ้มเกลือ

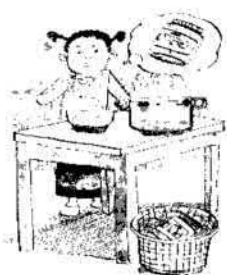

เกลือมีรสเค็ม พวกผู้หญิงโดยเฉพาะคนแพ້ทอ้ง
มักชอบนำผลไม้เปรี้ยวๆ เช่น มะยม มะม่วง มะกอกมาจิ้ม
เกลือ ทำให้เกิดรสอร่อย แต่ถ้านำเกลือไปจิ้มเกลือ ก็ยิ่ง
ทำให้เค็มหนักขึ้น ใครซื้้นทำเช่นนั้นก็ดูจะผิดปรกติไป

สำนวนนี้ใช้ในความหมายเปรียบเทียบลักษณะ
นิสัยของมนุษย์ หมายถึงคนที่เห็นแก่ประโยชน์ของตน
เป็นใหญ่ ไม่ยอมเสียเปรียบใคร จึงมีผู้เรียกคนเช่นนั้นว่า
เป็นคนเค็ม

ดังตัวอย่างคำพูดที่ว่า “คนสองคนนี้เค็มทั้งคู่”
ไม่มีใครยอมเสียเปรียบใคร ได้ยินเขาว่าพบกันเรื่องธุรกิจ
นี้ถ้าตกลงกันไม่ได้ก็คงทำให้งานของบริษัทหยุดชะงักเป็นแน่
นี่แหละเขาเรียกว่า “เกลือจิ้มเกลือ”

๒๒. แกงจืดจึงรู้คุณเกลือ

เกลือมีประโยชน์สำหรับ
ใช้ปรุงอาหารให้มีรสเค็ม และ
ใช้ใส่อาหารสดเพื่อกันมิให้เน่า
หากเก็บไว้หลายวัน แต่เกลือ
ราคาถูกมากจนคนมักจะมอง
ข้ามคุณค่าของเกลือไป เมื่อใด

ที่เกลือไม่มีอยู่ในครัว ทำให้แกงจืดไปไม่อร่อย แม่บ้านจึง
จะรู้สึกถึงคุณค่าของเกลือ ส่วนนี้คงเกิดขึ้นจากความเป็
นจริงในชีวิตประจำวัน ผู้ใหญ่ที่คอยสังเกตอยู่จึงพูดเปรยๆ
ให้ลูกหลานได้คิด จะได้ไม่ลืมซื้อเกลือไว้ในครัวเพราะเป็น
ของจำเป็น

ส่วนนี้ใช้ในการเปรียบเทียบ อาจหมายถึงคนดี
มีประโยชน์ อยู่ในครอบครัวหรือวงงานมานานๆ จนอาจ
ถูกลืมและไม่มีใครเห็นความสำคัญของเขา จนกว่าจะมี
ปัญหาเกิดขึ้น และไม่มีใครแก้ได้ จึงจะมีคนคิดถึงบุคคล
ผู้นั้นดังตัวอย่างคำพูดที่ว่า “พอเกิดปัญหาขึ้น ใครๆ ก็
นึกถึงนายพร แต่เขาก็ไม่อยู่ให้ใช้เสียแล้ว ถ้านายพรอยู่
เขาคงจัดการแก้ปัญหาได้เรียบร้อย นี่แหละเขาเรียกว่า
“แกงจืดจึงรู้คุณเกลือ”

๒๓. แก้วสารพัดนึก

แก้วสารพัดนึก หมายถึง แก้ววิเศษที่เชื่อกันว่า ใครมีไว้ในครอบครองแล้วนึกอยากได้สิ่งใด ก็จะได้สิ่งนั้น สมปรารถนา

สำนวนนี้ใช้เป็นคำอุปมา หมายถึง การได้สิ่งที่มีค่าประเสริฐมาไว้ในครอบครองและสิ่งนั้นสามารถบันดาลให้ผู้เป็นเจ้าของได้สิ่งต่างๆสมปรารถนา ดังตัวอย่างคำพูดที่ว่า “มีเงินแล้วก็เหมือนมีแก้วสารพัดนึก ไม่ว่าจะนึกอยากได้อะไร เงินก็บันดาลให้ได้สมปรารถนาทั้งนั้น ในยามที่เศรษฐกิจเกิดวิกฤตเช่นนี้ ถ้าได้แก้วสารพัดนึกมาไว้สักดวงก็คงจะดี”

๒๔. แกว่งเท้าหาเสี้ยน

เสี้ยน คือ เนื้อไม้ที่แตกเป็นเส้นเล็กๆ ปลายแหลมเหมือนหนาม ถ้าใครเดินโดยไม่ระวัง แกว่งเท้าไปถูกเสี้ยนเข้า เสี้ยนก็จะดำเข้าไปในเนื้อที่ฝ่าเท้า นั้น ทำให้เจ็บ

สำนวนนี้ใช้ในความหมายเปรียบเทียบที่ว่า อยู่ดี ๆ ไม่ควรหาเรื่องพูดกระทบกระทั่งคนอื่น อันเป็นเหตุให้เขาโกรธ เปรียบได้กับการแกว่งเท้าไปหาเสี้ยนตำจนเจ็บ เพราะไม่ระวังนั่นเอง ดังตัวอย่างคำพูดที่ว่า “เรื่องนี้นั้น ไม่อยากเข้าไปยุ่งด้วยหรอก อยู่ดี ๆ เรื่องอะไรจะไปแกว่งเท้าหาเสี้ยนให้เดือดร้อน”

๒๕. ไก่งามเพราะขน คนงามเพราะแต่ง

ไก่เป็นสัตว์ปีกที่มีขนสวยงามปกคลุมร่างกาย เมื่อใดไก่ถูกจับถอนขนจนหมดเกลี้ยงก็จะดูน่าเกลียด คนโบราณจึงนำลักษณะเช่นนั้นของไก่มาเปรียบเทียบกับคนว่า ถ้าคนรู้จักแต่งตัวโดยเลือกสวมเสื้อผ้าที่สวยงามเหมาะสมกับรูปร่างหน้าตาของตนก็จะสวยงามเช่นเดียวกับไก่ที่งามเพราะขนของมัน

สำนวนนี้ใช้เป็นคำพูดเปรียบเทียบเป็นเชิงชมผู้ที่เข้าใจแต่งกายให้สวยงามสมกับบุคลิกภาพของตน เช่น “แหม ลูกสาวเธอแต่งตัวเล่นละครแล้วสวยจนจำเกือบไม่ได้ นี่แหละ ‘ไก่งามเพราะขน คนงามเพราะแต่ง’ จริงๆ นะ”

๒๖. ไก่รองบ่อน

บ่อนเป็นสถานที่ที่นักเลงชนไก่ นำไก่ของตนไปชนกับไก่ของคนอื่น แล้วมักมีการพนันกัน ไก่ตัวไหนตีเก่งจนคู่ต่อสู้พ่ายแพ้ เขาจะเลือกไก่ตัวนั้นไว้สำหรับชนกับไก่ตัวอื่นในครั้งต่อไป ตัวไหนไม่เก่ง เขาก็เก็บไว้เป็นตัวสำรอง ในกรณีฉุกเฉินก็อาจใช้ไก่ตัวที่สำรองไว้นั้นไปต่อสู้กับไก่ตัวอื่นแทนไก่ตัวจริง จึงมีการเรียกไก่ตัวสำรองว่า “ไก่รองบ่อน”

สำนวนนี้มักใช้เป็นคำเปรียบเทียบกับ หมายถึง ผู้มีความสามารถพอตัว แต่ไม่ถึงกับเด่น จึงไม่ได้รับการยกย่อง บุคคลใดถูกใช้เป็นตัวแทนผู้ที่มีฝีมือดีเด่นในการเล่นกีฬาหรือในการทำงาน มักปรารภเป็นเชิงน้อยใจว่า “ผมมาแทนเขาในฐานะไก่รองบ่อนเท่านั้นหรอกครับ”

๒๗. ไก่เห็นตีนงู งูเห็นนมไก่

ตามธรรมชาติที่เป็นจริง งูไม่มีตีน และไก่ก็ไม่มีนม แต่งูก็สามารถเลื้อยไปไหนๆ ได้ และไก่ก็สามารถเลี้ยงลูกให้โตได้ สำนวนนี้ใช้เพื่อบรรยายถึงคน ๒ คน ซึ่งต่างก็รู้จักเล่ห์เหลี่ยมของกันและกันดี พอจะทำอะไรในเชิงแข่งขันกันก็เข้าใจชั้นเชิงของกันและกัน ต่างคนต่างก็คอยคุมเชิงกัน เพื่อมิให้เพลี่ยงพล้ำ ดังสำนวนคำพูดที่ว่า “สองคนนี้เค็มพอๆ กัน ไม่มีใครทำอะไรใครได้ เหมือน ‘ไก่เห็นตีนงู งูเห็นนมไก่’ อย่างที่โบราณท่านว่าไว้”

๒๘. ขนทรายเข้าวัด

ในสมัยโบราณ วัดที่อยู่ในที่ลุ่มมักจะจัดกิจกรรมตามประเพณีขึ้นอย่างหนึ่งคือ การทำบุญก่อพระเจดีย์ทราย พอถึงวันกำหนด ชาวบ้านจะช่วยกันขนทรายเข้าวัดกันเป็นการสนุกสนาน เพราะถือว่าขนทรายเข้าวัดแล้วจะได้บุญ ในการทำเช่นนั้น บางคนอาจเสียผลประโยชน์ เช่น การเดินในบ้านใกล้วัดอาจถูกเหยียบบ่่า เพราะคนที่ขนทรายถือเป็นทางลัดที่จะเดินได้สะดวก เจ้าของบ้านก็ต้องยอมเพื่อยกประโยชน์ให้ส่วนรวม ผู้ที่เสียประโยชน์ก็ถือว่ายกให้ส่วนรวมเช่น ลำานวนที่พูดว่า “พอลุงคงแกอ้างเรื่องบุญ ใครๆ ก็ยอม เพราะถือว่าเป็นการขนทรายเข้าวัด”

๒๙. ขนหน้าแข้งไม่ร่วง

ผู้ที่มั่งมีถึงขนาดเป็นเศรษฐีนั้น เมื่อจะบริจาคเงิน เป็นการกุศล ก็จ่ายได้เป็นจำนวนมากโดยไม่เดือดร้อน ทรัพย์ที่เสียไปก็เป็นเพียงจำนวนน้อยสำหรับเขา เปรียบได้กับขนหน้าแข้ง ถึงร่วงไปก็ไม่รู้สึกอะไร สำนวนนี้ใช้ในความเปรียบเทียบ หมายถึงผู้ที่บริจาคเงินเพื่อทำสิ่งใดก็ตาม ย่อมไม่เดือดร้อน เพราะเขามีฐานะร่ำรวยมาก

ดังตัวอย่างสำนวนพูดที่ว่า “ทำบุญไปเพียง ๒,๐๐๐ บาท คุณสินเขาไม่เสียดายเลย ขนหน้าแข้งเขาไม่ร่วงด้วยซ้ำ”

๓๐. ขนมหสมน้ำยา

ขนมในที่นี้คือ ขนมหจีน ซึ่งคนไทยต้องรับประทานกับน้ำพริกหรือน้ำยา นับเป็นอาหารประจำวันอย่างหนึ่ง นอกจากน้ำพริกและน้ำยาแล้ว อาจรับประทานกับแกงเขียวหวานไก่ หรือแกงเผ็ดเนื้อก็ได้ เมื่อจะรับประทาน ขนมหจีนน้ำยาก็ตักน้ำยาราดลงไปบนขนมหจีน คลุกเคล้าให้เข้ากัน มีผักสดแนมด้วย ก็มีรสอร่อย ถ้าขนมหจีนน้อยไปหรือมากไป ไม่พอดีกับน้ำยาที่มีให้ ก็จะทำให้จืดชืดไม่อร่อย

สำนวนนี้ใช้ในความเปรียบเทียบ เมื่อจะพูดถึงคน ๒ คน ที่มีข้อดีและข้อเสียพอๆ กัน เช่น คู่หมั้นที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดยากจนแต่มีความประพฤติดี ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งก็ร่ำรวยกว่า แต่ค่อนข้างจะเจ้าอารมณ์ เมื่อตกลงหมั้นกันญาติก็จะพูดกันโดยใช้สำนวนนี้ว่า “คู่นี้เขาก็เหมาะสมกันดีเหมือนขนมหสมน้ำยา นั้นแหละ”

๓๑. ขมื่นกับปูน

ขมื่นเป็นพืชที่ใช้รากสำหรับประกอบอาหารหรือยา ตามปรกติขมื่นเป็นสีเหลืองแต่เมื่อฝนขมื่นแล้วใช้ปูนผสมเข้าด้วยกัน ก็จะเกิดปฏิกิริยากลายเป็นสีแดงขึ้นมาทันที ชาวบ้านคงสังเกตเช่นนี้ จึงใช้สำนวนว่า “ขมื่นกับปูน” ในความหมายว่า “ไม่ถูกกัน ไม่ปรองดองกัน”

สำนวนนี้ใช้ในความหมายเปรียบเทียบ หมายถึง คน ๒ คน ที่ไม่ถูกกัน เข้าใกล้กันที่ไร ก็จะมีเรื่องขัดแย้งหรือทะเลาะกันทันที ดังสำนวนที่พูดกันว่า “เด็กสองคนนี้ เข้าใกล้กันที่ไรเหมือนขมื่นกับปูน มีเรื่องทะเลาะกันเรื่อย”

๓๒. ขวานผ่าซาก

ขวานเป็นอาวุธมีคม ใช้ผ่าไม้ให้ขาดออกจากกันได้ ซากเป็นไม้เนื้อแข็งเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ ขึ้นในป่าเบญจพรรณ ใช้เผาถ่านได้ดี เมื่อจะใช้ขวานผ่าซาก ซึ่งเป็นไม้เนื้อแข็ง ก็ต้องผ่าลงไปเต็มแรง สำนวนนี้จึงหมายถึงผู้ที่ใช้คำพูด ตรงๆหรืออาจรุนแรงไม่น่าฟังโดยไม่คำนึงว่าจะไปกระทบ กระเทือนจิตใจใครหรือไม่

สำนวนนี้ใช้ในความเปรียบเทียบ เมื่อต้องการจะตำหนิคนที่พูดอะไรตรงๆและโผงผางโดยไม่เกรงใจใคร ไม่คำนึงว่าคำพูดนั้นจะไปบาดใจใครหรือไม่ ดังตัวอย่าง สำนวนพูดที่ว่า “ลุงพงศ์แกชอบพูดแบบขวานผ่าซากอย่างนี้แหละ คำพูดของแกมักจะตรงๆ ฟังดูก้าวร้าว แต่ที่จริง แกใจดีนะ อย่าไปถือแกลเลย”

๓๓. ขอไปที

เวลาที่เราเดินไปตามทาง ถ้าพบคนที่ยืนขวางทาง เราอยู่ เราก็ต้องขอร้องให้เขาหลีกทางให้ โดยพูดว่า “ขอไปที” หรือ “ขอทางหน่อยค่ะ” เมื่อเขาหลีกทางให้เรา ก็เดินต่อไปได้โดยสะดวก

สำนวนนี้ใช้ในความเปรียบเทียบกับ หมายถึง การทำอะไรให้เสร็จสิ้นไปอย่างง่าย ๆ ลวก ๆ พอให้ผ่านไปคร่าว ๆ หนึ่ง ๆ โดยผู้ทำมิได้ตั้งใจทำอย่างจริงจังนัก

ดังตัวอย่างสำนวนพูดที่ว่า “พนักงานคนนี้ชอบทำงานอย่าง ‘ขอไปที’ เท่านั้น ผลงานจึงออกมาอย่างนี้ ฉันสังเกตมาหลายครั้งแล้ว”

๓๔. ของดีไม่มีมาก

ของดีก็คือของที่มีคุณภาพดี ใช้ประโยชน์ได้นาน แต่ของดีมักมีจำนวนจำกัดและเป็นที่ปรารถนาของคนทั่วไป การที่จะได้ของดีมานั้น อาจต้องเสียเงินเป็นค่าแลกเปลี่ยนแพงกว่าธรรมดาอยู่บ้าง หรือมีฉะนั้นเจ้าของก็อาจได้มาด้วยความยากลำบาก เมื่อมีใครแสดงความต้องการมาขอซื้อไป เจ้าของก็อาจใช้คำพูดทำนองนี้

สำนวนนี้ใช้ในความหมายเป็นเชิงเตือนให้ตระหนักในคุณค่าของของดีซึ่งมีอยู่น้อยนั้น ดังตัวอย่างสำนวนพูดที่ว่า “พานเงินใบนี้ คุณแม่ไปซื้อมาจากเชียงใหม่ เนื้อเงินดี ลวดลายก็สวย คุณแม่ยกให้พี่ใหญ่เป็นของขวัญวันแต่งงาน มีใบเดียวเสียด้วย ถ้าน้องอยากได้คงต้องฝากใครไปซื้อ ของดีมีไม่มากหรอกนะ”

๓๕. ข้าสองเจ้า บ่าวสองนาย

ผู้ที่รับใช้นาย ๒ คน ซึ่งเป็นปรปักษ์กัน ย่อมจะเป็นที่น่าสงสัยของนายในเรื่องความจงรักภักดี ผู้ใดอยู่ในภาวะเช่นนี้ และมีพฤติกรรมที่แสดงว่าเป็นคนคิดจะเอาตัวรอด และขาดคุณธรรม ในยามที่บ้านเมืองอยู่ในภาวะการกบฏขึ้น หรือมีศึกสงคราม คนลักษณะเช่นนี้อาจเป็นอันตรายต่อบ้านเมืองได้ เพราะไม่มีใครรู้ว่าเขาภักดีต่อฝ่ายไหนกันแน่ บางทีเขาอาจเป็นไส้ศึกให้ฝ่ายศัตรูก็ได้

สำนวนนี้ใช้ในความหมายเป็นเชิงตำหนิติเตียนบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่มีพฤติกรรมดังกล่าว ดังตัวอย่างสำนวนพูดที่ว่า “คนที่เข้าลักษณะเป็นข้าสองเจ้า บ่าวสองนายเช่นนี้ ไม่น่าไว้วางใจ เราควรหลีกให้ห่างไว้ดีกว่า”

๓๖. ช่มเขาโคชินให้กินหญ้า

ตามปรกติวัวชอบกินหญ้าเป็นอาหารอยู่แล้ว ถ้าวัวไม่กินหญ้าก็หมายความว่าคงต้องมีอะไรบางอย่างผิดปกติ เช่น วัวตัวนั้นไม่สบายหรือหญ้าที่คนเลี้ยงนำมาให้วัวกินนั้นเน่าไม่น่ากิน

หรืออาจเป็นหญ้าที่วัวไม่เคยกินก็ได้ เพราะฉะนั้นจึงไม่ควรไปบังคับวัวด้วยการ “ช่มเขา” ของมันให้กินหญ้า ดีไม่ดีวัวอาจจะขวิดเจ้าของทำให้บาดเจ็บก็ได้

สำนวนนี้มักใช้ในความเปรียบเทียบ หมายถึง การที่บิดามารดาบังคับลูกชายหรือลูกสาวในความปกครองของตนให้แต่งงานกับคนที่ญาติผู้ใหญ่เห็นว่าเหมาะสม เช่น หญิงหรือชายที่อายุมาก แต่มีฐานะดี มั่งมีทรัพย์สิน เมื่อลูกไม่เต็มใจ ผู้ใหญ่หรือบิดามารดาก็ไม่ควรไปบังคับใจลูกของตน ดังสำนวนพูดที่ว่า “เมื่อหนุ่มสาวเขาไม่สมัครใจ พี่ก็อย่าไปช่มเขาโคชินให้กินหญ้าเลยนะคะ”

๓๗. ข้างนอกสุขใส ข้างในเป็นโพรง

สำนวนนี้หมายถึง สิ่งที่ดีสวยงามแต่ภายนอก ส่วนภายในนั้นมีข้อบกพร่อง คนที่มองดูสิ่งนั้นแต่ผิวเผิน อาจเข้าใจผิดคิดว่าเป็นของดีของงามไปก็ได้ ฉะนั้น เราจึงไม่ควรดูอะไรโดยขาดการพิจารณา เช่น ซื้อสินค้าที่ดูสวยงามแต่ขาดคุณภาพ ก็จะต้องเสียใจภายหลัง

สำนวนนี้ใช้ในการเปรียบเทียบ หมายถึง คนที่แต่งกายด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์ที่สวยงามดูประหนึ่งว่าร่ำรวย แต่แท้จริงอาจยากจนเพราะมีหนี้สินรุงรัง ดังสำนวนพูดที่ว่า “ผู้หญิงคนนั้นใครๆ ก็คิดว่าร่ำรวย เพราะแต่งตัวทันสมัย หูหრა แต่ที่จริงแล้ว ข้างนอกสุขใส ข้างในเป็นโพรง”

๓๘. ขายผ้าเอาหน้ารอด

สำนวนนี้หมายถึง ปัญหาที่เกิดขึ้นกับคนที่ดูเสมือนว่ามีฐานะดี แต่บางครั้งก็จำเป็นต้องขายผ้าผ่อน หรือสิ่งของราคาแพงของตนไป เพื่อให้ได้เงินมารักษาหน้าของตนไว้มิให้ใครดูหมิ่นได้ หน้าในที่นี้ก็คือ “เกียรติ” หรือ “ศักดิ์ศรี” ที่ต้องรักษาไว้นั่นเอง

สำนวน “ขายผ้าเอาหน้ารอด” ใช้ในความเปรียบเทียบกับหมายถึง การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าโดยขายสมบัติที่ตนมีอยู่ เพื่อให้ได้เงินมาใช้ในกรณีที่เป็น ดังสำนวนพูดที่ว่า “เมื่อไม่มีเงินสำหรับใช้จ่ายรับรองแขกที่มาพักบ้านเรา เราก็จำเป็นต้องขายของที่คุณแม่ให้ไว้ ทั้งๆ ที่เสียดายเป็นที่สุด ยามเข้าที่คับขันก็ต้องขายผ้าเอาหน้ารอดไปก่อน เพราะไม่มีทางเลือก”

๓๔. ชิงกีรา ช่างแข็งแรง

ชิงและฆ่าเป็นพืชที่ใช้สำหรับปรุงอาหาร แต่มีกลิ่นและรสต่างกันทั้งชิงและฆ่าซึ่งมีรสจัด ทั้งสองอย่างนี้เมื่อมารวมอยู่ด้วยกันในอาหาร อาจทำให้อาหารมีรสไม่อร่อยก็ได้

สำนวนนี้มักใช้ความเปรียบเทียบกับ หมายถึง คน ๒ คนที่ต่างก็มีอารมณ์ร้อน ปากคอจัดจ้านด้วยกันทั้งคู่ เมื่อมาเผชิญหน้ากันก็มักจะเกิดเรื่องทะเลาะเบาะแว้งกันเสมอ

ดังสำนวนพูดที่ผู้ใหญ่ว่า “พอกันที่ทั้งสองคนนั้นแหละใจร้อนวู่วามด้วยกันทั้งคู่ เข้าใกล้กันที่ไรเป็นต้องทะเลาะกันทุกที เหมือนที่เขาว่า “ชิงกีรา ฆ่าก็แรง ไม่มีผิด”

๔๐. ชีช้างจับตักแตน

ช้างเป็นสัตว์ตัวใหญ่ ตรงกันข้ามกับตักแตน ซึ่งตัวเล็กนิดเดียว การที่คนขี่ช้างไปจับตักแตนนั้น เป็นการกระทำที่ไม่สมเหตุสมผลเลย สำนวนนี้จึงหมายถึง การทำสิ่งใดที่เป็นการโกลาหลโดยใช้เหตุ เพียงเพื่อจุดประสงค์ที่ไม่สำคัญเลย

สำนวนนี้ใช้ในความเปรียบเทียบ เมื่อต้องการจะชี้ให้เห็นว่า ฐานะที่จะทำนั้นเป็นเรื่องเล็กน้อย ไม่น่าจะต้องลงทุนเตรียมการอะไรให้ใหญ่โตเกินต้องการ ดังสำนวนพูดที่ว่า “ดูเถอะหลานของเธอลงทุนทำอะไรโดยใช้เงินมากมาย แต่ผลที่ได้ไม่คุ้มกันเลย นี่แหละ เขาเรียกว่า ชีช้างจับตักแตน”

๔๑. ชี้อึ้งลนไฟ

ชี้อึ้งเป็นวัตถุที่จับ
ตัวแข็งเป็นก้อน แต่เมื่อนำ
ไปลนไฟ ก็จะถูกความร้อน
จากไฟ ทำให้ชี้อึ้งนั้นละลาย
กลายเป็นของเหลวร้อนๆ
ไปได้ สำนวนนี้มีผู้นำมา
เปรียบเทียบกับพฤติกรรม

ของมนุษย์ เช่นในกรณีที่หญิงวัยรุ่นอยู่ใกล้ชายที่รู้จักเล่าโลม
เอาใจด้วยถ้อยคำหวานหูและของกำนัล หญิงนั้นก็อาจ
เคลิบเคลิ้มไปตามคำชาย แล้วปล่อยตัวไปตามอารมณ์
ในที่สุดอาจเสียตัวให้แก่ชายนั่นได้

สำนวนนี้ใช้ในความอุปมาอุปไมย โดยเปรียบเทียบ
เหมือนชี้อึ้ง เปรียบชายเหมือนไฟ เมื่ออยู่ใกล้กันนานๆ
ความร้อนใกล้ชิดระหว่างเพศอาจทำให้ขาดความยับยั้งชั่งใจ
จนต้องเสียตัว พ่อแม่ที่มีลูกสาวจึงต้องระวังไว้บ้าง ดัง
สำนวนพูดที่ผู้ใหญ่เตือนเด็กสาวว่า “หนูอย่าไปคลุกคลีกับ
เพื่อนชายมากนัก ต้องรู้จักรักษาวลสงวนตัวไว้บ้าง อย่าให้
กลายเป็นชี้อึ้งลนไฟไป จะต้องเสียใจทีหลัง”

๔๒. ชี้แพ้วชวนตี

ในการเล่นกีฬาย่อมมีการแพ้ชนะกันเป็นธรรมดา แต่ผู้ที่เล่นแล้วแพ้ตามความหมายในสำนวนนี้ไม่ยอมแพ้ตามกติกา กลับหาเรื่องชวนวิวาทจนถึงกับทำร้ายทุบตีร่างกายกัน แสดงว่าขาดน้ำใจเป็นนักกีฬา

สำนวนนี้ใช้ในความหมายเป็นเชิงตำหนิผู้ที่มีพฤติกรรมดังกล่าว ในสังคมไทยย่อมมีทั้งคนดีและคนพาล จึงปรากฏว่ามักมีพฤติกรรม “ชี้แพ้วชวนตี” อยู่ทุกสมัย ตราบใดที่คนบางกลุ่มไม่รู้จักขัดเกลาจิตใจของตน และขาดคุณธรรมบางประการโดยเฉพาะขาดขันติธรรม คือ ความอดทนและความสามัคคี ตราบนั้นพวกที่ไม่รู้จักปฏิบัติตามเนื้อเพลงกราวกีฬาที่ว่า “รู้แพ้ รู้ชนะ รู้อภัย” ก็ยังมีอยู่ในสังคมเสมอ เช่น สำนวนที่ว่า “อย่าทำแบบ ‘ชี้แพ้วชวนตี’ เลยนะ เธอก็โดนจนบรรลุนิติภาวะแล้ว”

๔๓. ชื่นเชิงลืมหลัก

เชิง หมายถึง
 สุ่มทุมพุ่มไม้ซึ่งเป็น
 ที่รกมีไม้เถาปกคลุม
 อยู่ข้างบน ตามธรรมดา
 นั้นเถาวัลย์ย่อมจะ
 เลื้อยไปพันไม้ที่ปัก
 เป็นหลักให้มันเกาะ
 เกี้ยว แต่ถ้ามันอยู่ใกล้

เชิงเถาวัลย์นั้นก็จะเลื้อยขึ้นเชิง ซึ่งมีใบไม้หรือหญ้าปกคลุม
 อยู่ การกล่าวเช่นนั้นเป็นการพูดเปรียบเปรย หมายถึง คนที่
 ลืมหลักของตนว่าเคยฟังพาอาศัยใครบ้าง พอได้ดิบได้ดี
 ก็ลืมนึกถึงผู้ที่เคยอุปถัมภ์ตัวมาก่อน

สำนวนนี้ใช้ในความหมายเปรียบเทียบกับเชิงตัดพ้อ
 ผู้ที่ได้ดีแล้วลืมนึกถึงมิตร หรือผู้ที่เคยช่วยเหลืออุปการะตน
 ในยามยาก ดังสำนวนพูดที่ว่า “เธออย่าทำตัวเป็นคนขึ้น
 เชิงลืมหลักไปหน่อยเลย คนที่เขาเคยอุปการะเธอมาเขาจะ
 เสียใจ”

๔๔. ขุนนางใช้พ่อแม่ หินแ่งใช้ตายาย

ขุนนางเป็นผู้มีอำนาจ
 ทำให้คนเกรงกลัวได้ แต่ขุนนาง
 นั้นอาจมิใช่ผู้ที่มีความเมตตา
 กรุณาเหมือนพ่อแม่เมตตาลูก
 ฉะนั้น เมื่อจะเข้าใกล้ขุนนาง
 จึงมีคำเตือนว่าพึงระวังตัวให้ดี
 เพราะขุนนางอาจใช้อำนาจ

ทำให้คนเดือดร้อนได้ ส่วนหินแ่งนั้นมีอยู่ตามธรรมชาตินับ
 ร้อยนับพันปีมาแล้ว แม้จะอยู่เฉยๆ แต่ก็มีใช้ตายายที่มี
 เมตตากรุณาต่อลูกหลาน หากเด็กๆ ที่ชอบวิ่งเล่นตามโขด
 หินชายทะเลโดยไม่ระวัง เกิดวิ่งไปชนหินแ่งนั้นเข้าเต็มแรง
 ก็อาจถึงกับบาดเจ็บหัวแตกได้

สำนวนนี้ใช้ในความเปรียบเทียบ เป็นการเตือนมิ
 ให้ประมาทหลงวางใจในผู้มีอำนาจ หรือผู้มีอายุมาก เพราะ
 อาจทำให้ผู้ที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ต้องเดือดร้อนภายหลังได้
 ดังตัวอย่างสำนวนพูดที่ว่า “นี่แน่ะ พ่อหนุ่ม ยายจะเตือน
 เพราะหวังดี พ่อจะไปทำงานใกล้ชิดเจ้านายละก็ จำคำ
 โบราณไว้ที่ว่า “ขุนนางใช้พ่อแม่ หินแ่งใช้ตายาย” พ่ออย่า
 ได้ประมาทเป็นอันขาด”

๔๕. เข็นครกขึ้นเขา

การเข็นวัตถุที่มีน้ำหนัก เช่น เข็นครกขึ้นภูเขาสูงนั้น ย่อมเป็นงานหนัก เพราะต้องออกแรงมาก กว่าที่จะเข็นขึ้นไปได้สำเร็จ

สำนวนนี้ใช้ในความอุปมาอุปไมย ในกรณีที่เราได้ผู้หนึ่งต้องทำกิจที่มีอุปสรรคมาก เขาก็มักกล่าวว่า “ยากเหมือนเข็นครกขึ้นภูเขา” เพราะต้องใช้ความพยายามอย่างสุดกำลังกว่าจะฝ่าฟันอุปสรรคจนทำงานสำเร็จตามที่ได้รับมอบหมาย ดังตัวอย่างสำนวนพูดที่ว่า “โครงการนี้ผมคิดว่ายากยิ่งกว่าเข็นครกขึ้นภูเขาเสียอีก แต่เมื่อผู้บังคับบัญชาประสงค์เช่นนั้นเราก็ต้องพยายามทำจนสุดกำลังความสามารถ”

๔๖. เข้าตามตรอกออกตามประตู

ในการที่ชายหนุ่มจะไปติดต่อขอลูกสาวบ้านใดมาเป็นภรรยาของตน ก็ต้องทำตามประเพณี คือ จัดผู้ใหญ่ไปสู่ขอ และมีของหมั้นหรือสินสอดทองหมั้นไปมอบให้ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงตามธรรมเนียมที่นิยมกัน การกระทำเช่นนั้นเรียกว่า “เข้าตามตรอกออกตามประตู” ย่อมเป็นที่พึงพอใจของผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงซึ่งเคร่งประเพณี

สำนวนนี้ใช้ในความเปรียบเทียบ หมายถึง การปฏิบัติตามประเพณีนั่นเอง ดังตัวอย่างสำนวนพูดที่ว่า “เธอรักลูกสาวเขา เธอก็ต้องทำตามที่พ่อแม่เขาต้องการ ดังคำโบราณท่านว่า ต้อง “เข้าตามตรอกออกตามประตู”

๔๗. เข้าเถื่อนอย่าลืมพรั้า

พรั้าเป็นทั้งอาวุธ และเครื่องมือในการทำมาหากิน อาชีพอย่างหนึ่งของชาวบ้านสมัยโบราณ ก็คือการเข้าป่า เพื่อตัดไม้มาใช้สร้างบ้าน หรือหาฟืน หรือหาของป่ามาขาย การเข้าป่าโดยไม่มีพรั้าไปด้วย ก็เท่ากับขาดเครื่องมือสำหรับบุกเบิกทาง และขาดอาวุธสำหรับป้องกันภัย จึงมีสุภามิตรพระร่วงข้อหนึ่งเตือนว่า “เข้าเถื่อนอย่าลืมพรั้า”

สำนวนนี้ใช้เป็นคำเตือนมิให้ประมาท ก่อนเดินทางเข้าป่าต้องเตรียมพร้อมไว้ หากต้องไปเผชิญเหตุการณ์คับขันข้างหน้าก็จะได้ไม่ลำบาก และแก้ปัญหาได้ ดังสำนวนพูดที่ว่า “จะไปเที่ยวทางไกล เราต้องเตรียมตัวให้พร้อม ดังสุภามิตรพระร่วงที่ว่า “เข้าเถื่อน อย่าลืมพรั้า” นั้นแหละ

๔๘. เข้าฝูงหงส์เป็นหงส์ เข้าฝูงกาเป็นกา

“หงส์” หมายถึงผู้มีตระกูลสูงหรือผู้มีความประพฤติดีงาม “กา” หมายถึงผู้มีตระกูลต่ำหรือผู้ที่ประพฤติเลวทราม การเข้าฝูงหงส์ ก็คือ การคบหาสมาคมกับคนดีมีตระกูล การเข้าฝูงกาก็คือการคบหาสมาคมกับคนไม่ดี ผู้ใดมีโอกาสนั้น ก็จะทำให้ผู้นั้นพลอยเลวหรือเสียชื่อเสียง ไปด้วย

สำนวนนี้ใช้เป็นคำอุปมาอุปไมย เมื่อต้องการจะเปรียบเทียบ ฐานะสูงต่ำของบุคคลและชี้ให้เห็นอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมว่าอาจทำให้คนดีหรือเลว ตามสิ่งแวดล้อม หรือผู้ที่เข้าสมาคมด้วยได้ ดังสำนวนพูดที่ว่า “เด็กคนนั้น” ได้รับความอุปการะจากครอบครัวที่ดี กิริยามารยาทของแกจึงดีขึ้นมากสมตามสำนวนที่ว่า “เข้าฝูงหงส์เป็นหงส์นั่นเอง”

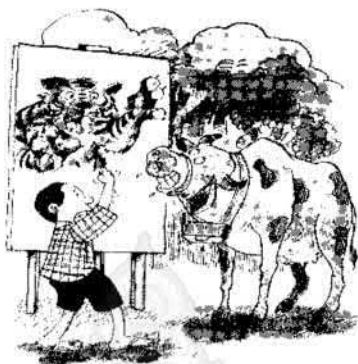
๔๙. เขียนด้วยมือลบด้วยเท้า

การเขียนด้วยมือ หมายถึงการกระทำบางอย่างที่เป็นการส่งเสริมบุคคลใดบุคคลหนึ่งให้เจริญก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงาน ส่วนการลบด้วยเท้า หมายถึงการทำลายด้วยการกระทำอันไม่สมควร ทำให้ผู้ที่เคยได้รับการส่งเสริมนั้นต้องเสียกำลังใจและเสียประโยชน์อันจะพึงได้

สำนวนนี้ใช้ในความเปรียบเทียบ เป็นการตัดพ้อต่อว่าผู้ที่เคยมีบุญคุณต่อผู้พูด โดยสนับสนุนให้ตนเจริญในหน้าที่การงานหรือเด่นในสังคม แต่แล้วภายหลังบุคคลผู้นั้นกลับทำลายตนเสียด้วยการกลั่นแกล้ง จึงทำให้เสียกำลังใจดังตัวอย่างสำนวนพูดที่ว่า “ผมไม่นึกเลยว่าท่านที่เคยอุปการะผมจะเขียนด้วยมือ ลบด้วยเท้าอย่างนี้”

๕๐. เขียนเสือให้วัวกลัว

เสือเป็นสัตว์ดุร้ายที่ชอบกินเนื้อสัตว์อื่นที่อ่อนแอเป็นอาหาร ส่วนวัวนั้นเป็นสัตว์ที่อ่อนแอกว่า จึงย่อมจะกลัวเสือเป็นธรรมดา แต่การเขียนรูปเสือเพื่อขู่วัวกลัวนั้น เป็นการกระทำที่มุ่งผลเพียงให้วัวตกใจเท่านั้น เพราะรูปเสือไม่สามารถทำร้ายวัวได้

สำนวนนี้ใช้ในความเปรียบเทียบ เป็นเชิงเตือนสติผู้ใดผู้หนึ่งมิให้ตระหนกตกใจจนเกินไป เมื่อมีใครมาพูดจาขู่เข็ญผู้นั้นให้หวาดกลัวต่อภัยที่จะเกิดขึ้นแก่เขา หากเขาไม่ปฏิบัติตามความประสงค์ของผู้ที่พูดขู่เข็ญนั้น ดังสำนวนพูดที่ว่า “เธอไม่ต้องกลัวหรอก ที่เขาพูดขู่อย่างนั้นเป็นเพียงการเขียนเสือให้วัวกลัวเท่านั้น”

๕๑. แข่งเรือแข่งแพแข่งได้ แข่งบุญวาสนาแข่งไม่ได้

คนไทยที่นับถือพระ-
พุทธศาสนา มักจะเชื่อกฎแห่งกรรม
คือเชื่อว่ากรรมเป็นสิ่งที่กำหนด
ชะตาชีวิตของคน ชีวิตใครจะขึ้น
สูงหรือลงต่ำอย่างไรก็สุดแล้วแต่
กรรมจะกำหนดให้เป็นไป จึงไม่ใช่

เรื่องที่ใครจะมาแข่งบุญแข่งวาสนากันได้ เหมือนกับการ
แข่งเรือ แข่งแพ

สำนวนนี้ใช้ในความเปรียบเทียบ ผู้พูดคงกล่าว
เป็นเชิงปลอบใจผู้ที่มีความผิดหวังในชีวิตและการทำงาน เพื่อ
มิให้เกิดทุกข์ด้วยน้อยใจในบุญวาสนาของตนที่มีอาจเจริญ
เหมือนเพื่อนๆ ได้ เพราะการแข่งบุญแข่งวาสนานั้น มิใช่
ว่าจะทำได้ง่าย ๆ ดังตัวอย่างสำนวนพูดที่ว่า “เธออย่า
คิดมากไปเลย ปลงให้ตกเสียดีกว่า การแข่งบุญแข่งวาสนา
นั้นแข่งกันไม่ได้ ไม่เหมือนการแข่งขันแข่งเรือ แข่งแพ”

๕๒. คงเส้นคงวา

มาตรฐานวัดความยาวแบบไทยนั้น ใช้วัดเป็นเส้นเป็นวา เป็นศอก เป็นคืบ สมัยโบราณถ้ามีการวัดเนื้อที่ที่ดินกัน ก็มักจะวัดให้ตรงตามที่บอกไว้ว่า กี่เส้นกี่วา ไม่ให้คลาดเคลื่อน หากทำได้เช่นนั้น ก็เรียกได้ว่า “คงเส้น คงวา” บุคคลใดมี

ความสุจริตเป็นธรรมประจำใจ รักษาคำพูดที่พูดไว้เป็นที่เชื่อถือได้ เราก็อาจเรียกบุคคลผู้นั้นได้ว่าเป็นคน “คงเส้นคงวา” และรักความเป็นธรรมด้วย

สำนวนนี้ใช้ในความเปรียบเทียบหมายถึงการรักษาคำพูด หรือทำอะไรรตามระเบียบแบบแผน ไม่ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องขาดความไว้วางใจ ใครมีคุณสมบัติเช่นนี้ก็เรียกได้ว่าเป็นคน “คงเส้นคงวา” ดังสำนวนพูดที่ว่า “ญาติเราคนนี้ไว้วางใจได้เพราะเขาเป็นคน ‘คงเส้นคงวา’ มาแต่ไหนแต่ไรแล้ว”

๕๓. คดในข้องอในกระดูก

บุคคลที่มีเล่ห์เหลี่ยมคดโกง คอยแต่จะเอาวัดเอาเปรียบผู้อื่นนั้น นับว่าเป็นอันตรายต่อสังคม คำพูดนี้เป็น การเน้นลักษณะของคนคดโกงว่ามีลักษณะเช่นนั้นฝังแน่น อยู่ในข้อและกระดูกทีเดียว ใครคบหาสมาคมก็จะมีแต่ ความเดือดร้อน

สำนวนนี้ใช้เป็นคำวิพากษคนที่มีความคดโกงอยู่ในนิสัยสันดาน จึงเป็นผู้ที่ไม่ควรคบ เพราะใครคบก็ต้อง เป็นทุกข์เดือดร้อนเพราะบุคคลผู้นั้น ดังสำนวนพูดที่ว่า “เจ้าประคูน! เกิดชาติหนึ่งชาติใด ขออย่าให้เราต้องพบคนที่คดในข้องอในกระดูก เช่นนี้อีกเลย”

๕๔. คนดีตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้

ชาวพุทธเชื่อกันว่า ธรรมะย่อมคุ้มครองคนดีซึ่งเป็นผู้ประพฤติธรรมเสมอ ดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “ธมโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี” (ธัมโม หะเว รักขะติ ธัมมะจาริง) แม้ผู้นั้นจะตกอยู่ในอันตรายก็ย่อมจะมีทางหรือมีผู้ช่วยให้พ้นอันตรายได้ ทั้งนี้ด้วยผลแห่งความดีที่เขาได้ทำได้

สำนวนนี้ใช้เป็นคำกล่าวในเชิงปลอบใจ ให้คนมีศรัทธาในการทำความดี โดยไม่ต้องห่วงเกรงอันตรายใดๆ ดังตัวอย่างสำนวนพูดที่ว่า “พ่อเชื่อว่าลูกพ่อจะต้องปลอดภัยในการไปทำงานเพื่อชาติครั้งนี้ ดังคำโบราณท่านว่า “คนดีตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้” ขอให้ลูกไปดีเถอะนะลูกนะ”

๕๕. คนตายขายคนเป็น

อันที่จริง คนที่ตายไปแล้วไม่น่าจะกลับมาขายคนเป็นได้ แต่ในความเป็นจริงจะเห็นได้จากการทำศพผู้ตาย เจ้าภาพรายใดใช้จ่ายในงานศพเป็นเงินจำนวนมาก เพื่อจัดงานศพให้สมเกียรติของผู้ตาย เจ้าภาพรายนั้นก็มักจะต้องไปกู้หนี้ยืมสินมาจัดงาน บางรายอาจต้องใช้หนี้อยู่หลายปีก็ได้ พฤติการณ์เช่นนี้ตรงกับสำนวน “คนตายขายคนเป็น”

สำนวนนี้มักใช้เป็นเชิงตำหนิการจัดงานศพอย่างฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น เพราะการกระทำเช่นนั้นส่งผลให้คนเป็นต้องเดือดร้อน เนื่องจาก “คนตาย” เป็นต้นเหตุ ดังตัวอย่างสำนวนพูดที่ว่า “น่าสงสารลูกกำนันคนนั้น เขาจัดงานศพพออย่างหรรหราใหญ่โต พอเสร็จงานก็ต้องใช้หนี้อยู่นาน นี่แหละเข้าทำนองที่เขาเรียกว่า คนตายขายคนเป็นละ”

๕๖. คนลืมนยำข้าม

สำนวนนี้ฟังแล้วรู้สึกเหมือนเป็นภาษาติดที่เตือนใจมิให้ “ข้าม” หรือซ้ำเติมคนที่ลืมนซึ่งหมายถึงคนที่ตกต่ำเพราะเคราะห์ร้าย หรือเพราะลืมหเลวในชีวิตและการงาน ท่อนแรก

ของสำนวนนี้คือ “ไม่ลืมนข้ามได้” ธรรมดาไม้ที่ลืมนแล้วคนอาจนำไปใช้ประโยชน์ได้ เช่น ทำสะพานให้คนเดินข้ามคูคลอง ไม้ นั้นไม่มีความรู้สึกอะไร แต่การข้ามคนนั้นไม่ควรทำ เพราะคนมีชีวิตจิตใจย่อมรู้สึกเจ็บใจหรือโกรธแค้นที่ถูกใครมา “ข้าม” หรือ “ลบบหลู่ดูหมิ่น” ดน

สำนวนนี้ใช้เป็นคำเตือนสติ มิให้ใครไปแสดงอาการดูหมิ่นเหยียดหยามผู้ที่ลืมน คือประสบความลืมหเลวในการทำงานต้องอยู่ในฐานะยากจน เหตุผลในการเตือนเช่นนี้ก็เพราะคนที่ลืมหเลวในชีวิตนั้น วันหนึ่งเขาอาจกลับเจริญรุ่งเรืองขึ้นอีกก็ได้ ดังตัวอย่างสำนวนพูดที่ว่า “ได้ข่าวว่าบุคคลผู้นั้นกลับมาเป็นใหญ่ในวงการพาณิชย์อีก นี่แหละโบราณท่านจึงเตือนว่า คนลืมนยำข้าม”

๕๗. คบคนให้ดูหน้า ซื้อผ้าให้ดูเนื้อ

เวลาซื้อผ้า ผู้ซื้อต้อง
ตรวจ ดูเนื้อผ้าให้รอบคอบ จึงจะ
ได้ผ้าที่มีคุณภาพดี มิใช่เห็นแต่สี
สวยลายสวยก็ซื้อไป โบราณจึง
เปรียบเทียบการซื้อผ้ากับการคบคน
ดังสำนวนนี้ และเตือนว่าเวลา
เราจะคบใครก็ควรพิจารณานิสสัย

ใจคอและความประพฤติของผู้นั้นให้รอบคอบจึงจะดี การ
“ดูหน้า” นั้น มีความหมายรวมการพิจารณาให้รอบคอบ
นั่นเอง

สำนวนนี้ใช้เป็นคำกล่าวเชิงตักเตือนในเรื่องการ
คบมิตรว่าจะต้องพิจารณาให้ดี เพื่อจะได้ไม่ต้องเสียใจ
ทีหลัง เมื่อคนที่คบนั้นนำความเดือดร้อนมาให้ ดังตัวอย่าง
สำนวนพูดที่ว่า “แม่ไม่สบายใจเลยที่ลูกไปคบเพื่อนกลุ่มนั้น
ดีแต่มาชวนลูกไปเที่ยวสนุกเท่านั้น ลูกอย่าลืมคำโบราณที่ว่า
“คบคนให้ดูหน้า ซื้อผ้าให้ดูเนื้อ เรารอบคอบไว้ดีกว่านะลูก”

๕๘. คมในฝัก

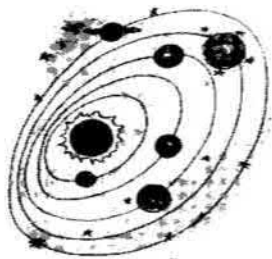

คำว่า “คม” ในสำนวนนี้ เข้าใจว่า หมายถึง “คมคาย” หรือคม ของอาวุธบางชนิดที่ใส่ฝักไว้ เช่น กริช ผู้ที่มีความคม ได้แก่ ผู้มีวิชา ความรู้ หรือมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด แต่เมื่อยังไม่ถึงเวลาอันควรก็นิ่งไว้มิแสดงปัญญาหรือ ความฉลาดนั้นออกมาให้ผู้อื่นทราบ

สำนวนนี้ใช้ในความอุปมาอุปไมย เมื่อจะยกย่อง บุคคล ผู้มีคุณสมบัติดังกล่าว คือมีสติ ปัญญา หรือความ ฉลาดแหลมคม แต่ซ่อนไว้จนกว่าจะถึงโอกาสอันเหมาะสม จึงจะใช้ปัญญาหรือแสดงความฉลาดหรือความคมคาย ออกมา สำนวนนี้สอดคล้องกับคำกลอนของท่านกวีเอก สุนทรภู่ที่ว่า “อันความคิดวิทยาเหมือนอาวุธ ประเสริฐสุด ซ่อนใส่เสียในฝัก สงวน ‘คม’ สมนึกใครอีกชัก จึงค่อยชัก เชือดฟันให้บรรลัย” ดังตัวอย่างสำนวนพูดที่ว่า

“พ่อหนุ่มคนนี้ไม่ค่อยช่างพูด แต่เขาคมในฝักนะ คอยสังเกตเวลาเขาพูดชี้แจงเหตุผลซี คมกริบไม่มีใครสู้ เชียวละ”

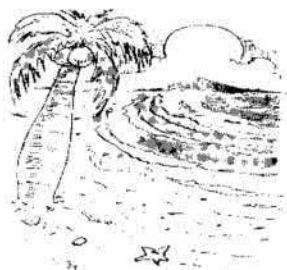
๕๙. ครอบจักรวาล

คำ “จักรวาล” นี้พจนานุกรมให้ความหมายว่า เป็นเทือกเขาในนิยาย เป็นกำแพงล้อมรอบโลกและเป็นเขตกันแสงสว่างและความมืด ฉะนั้นจึงมีอาณาเขตกว้างไกลอันจะประมาณมิได้ คำว่า “ครอบ” มีความหมายว่า ปิดหรือสวม เช่นครุครอบศิษย์ด้วยหัวโขน คำ “ครอบจักรวาล” นี้ใช้เป็นชื่อเพลงไทยทำนองหนึ่งเมื่อใช้เป็นสำนวนจึงมีความหมายว่า “ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างได้หมด”

สำนวนนี้ใช้กล่าวในเชิงประชดเมื่อเห็นว่าอีกฝ่ายหนึ่งพูดกว้างไกลเกินไปจนคลุมอะไรๆ ได้หมด หรือแก้ปัญหาได้หมด ดังสำนวนพูดที่ว่า “อะอะอะไรเขาก็อ้างคำนั้นเรื่อยไป ดูราวกับว่าคำนั้นจะอธิบายได้ครอบจักรวาลอย่างนั้นแหละ”

๖๐. คลื่นกระทบฝั่ง

ตามธรรมชาติ เมื่อคลื่นในทะเลซัดมากระทบฝั่งแล้วก็มักจะหายไปกับฝั่ง แล้วคลื่นลูกใหม่ก็จะซัดมาอีก และทยอยกระทบฝั่งอยู่เรื่อยๆ ธรรมชาติของคลื่นเช่นนี้ คงเป็นที่สังเกตของคนช่างคิด จึงมีการใช้สำนวน “คลื่นกระทบฝั่ง” เมื่อกล่าวถึงเรื่องราวสำคัญที่เกิดขึ้นจนเป็นที่รู้จักกันทั่วไป แต่แล้วต่อมาเรื่องนั้นก็เงียบหายไปเฉยๆ ไม่ปรากฏผลใดๆ ตามมาอย่างที่คุณส่วนมากคาดหมายไว้

สำนวนนี้มักใช้ในความหมายเปรียบเทียบ เช่น เมื่อมีข่าวสำคัญที่สื่อกันชั่วช้ายู่พักหนึ่ง ต่อมาไม่ช้าข่าวนั้นก็เงียบหายไป โดยไม่มีใครให้ความกระจ่างว่าเรื่องนั้นจบลงอย่างไร คนที่สนใจติดตามเหตุการณ์นั้นๆ ก็มักใช้สำนวนนี้ ดังสำนวนพูดที่ว่า “เรื่องเงินของบริษัทที่ขาดบัญชีไป ทำท่าจะกลายเป็นคลื่นกระทบฝั่งเสียแล้วละ จนบัดนี้ยังไม่มีใครได้ข่าวคืบหน้าเลยว่า เรื่องดำเนินไปถึงไหนแล้ว และใครเป็นคนผิด”

๖๑. คว้าน้ำเหลว

น้ำเป็นของเหลว เมื่อคว้าน้ำโดยไม่มีภาชนะรองรับ น้ำก็จะเพียงแต่ทำให้มือเปียกเท่านั้น จะไม่ได้น้ำมาใช้อย่างที่คว้าน้ำสิ่งอื่นที่คว้านได้ถนัดมือกว่า เช่น ขนมะพร้าว เป็นต้น สำนัก “คว้าน้ำเหลว” จึงมีผู้นำมาใช้เมื่อมุ่งหมายจะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สำเร็จ แต่แล้วก็ทำไม่ได้ตามที่ต้องการ เช่น ในกรณีที่เรากำลังอยู่ในภาวะคับขันเดือดร้อน และหวังว่าจะได้รับความช่วยเหลือจากญาติหรือเพื่อน แต่แล้วก็ผิดหวังเมื่อเขาช่วยไม่ได้

สำนัก “คว้าน้ำเหลว” นี้ใช้กล่าวเป็นเชิงแสดงความผิดหวังเมื่อเขาช่วยไม่ได้ตามที่คาดหวังไว้ เช่น สำนักพูดที่ว่า “หลานเขาไปหาญาติคนหนึ่งและขอร้องให้ช่วยแก้ปัญหาเรื่องนั้นหรือผอนหนักเป็นเบา แต่เขาก็ต้อง “คว้าน้ำเหลว” เพราะญาติคนนั้นไม่ได้แยแสเขาเลย”

๖๒. ความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด

คำว่า “เอาตัวรอด” ในสำนวนนี้ หมายความว่า รู้จักดำรงชีวิตในทางที่ถูกที่ควร ทำให้ชีวิตเจริญในทางที่ดีงาม ความรู้เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้คนเราสามารถเอาตัวรอดได้ ดังคำกลอนที่ว่า “มีความรู้อยู่กับตัวกลัวอะไร ชีวิตไม่ปลดปลงคงได้ดี” ผู้ใด “มีความรู้ท่วมหัว” แต่กลับ “เอาตัวไม่รอด” ก็หมายความว่า ผู้นั้นจะต้องมีอะไรผิดพลาดอย่าง เช่น อาจเป็นเพราะเขาใช้ความรู้ในทางที่ผิดก็ได้ หรือขาดคุณธรรมที่จะนำมาช่วยแก้ปัญหาชีวิตของตนก็ได้

สำนวนนี้ใช้เป็นคำกล่าวเป็นทำนองปลงอนิจจัง เมื่อเห็นบุคคลผู้มีความรู้สูงต้องมีชีวิตตกต่ำ หรือต้องทนทุกข์ทรมานเพราะประกอบกรรมชั่ว เนื่องจากเห็นผิดเป็นชอบก็ได้ การมีความรู้สูงมิได้เป็นเครื่องประกันว่าผู้นั้นจะเอาตัวรอดได้เสมอไป ดังตัวอย่างสำนวนพูดที่ว่า “น่าเสียดายที่บัณฑิตปริญญาโทคนนั้นถูกตำรวจจับกรณีฆ่าคนตาย นี่แหละเป็นตัวอย่างที่เป็นไปตามสำนวนที่ว่า “ความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด”

๖๓. ความว้าวไม่ทันหาย ความควายเข้ามาแทรก

ชานามักจะมีกรณีเดือดร้อน เพราะเรื่อง วัว ควาย ถูกขโมยจน เกิดคดีฟ้องร้องกันอยู่เสมอ เมื่อเกิด เรื่องเช่นนี้ ชานาผู้เคราะห์ร้าย ก็ จะบ่นเป็นเชิงประชดประชันว่า คนเรา เวลาเคราะห์ร้ายแล้วก็มักมีเรื่องที่ทำให้ต้องเดือดร้อน ต่อเนื่องกันไปไม่สิ้นสุด มีปัญหาเรื่องหนึ่งยังแก้ไม่ได้ ก็มี อีกปัญหาหนึ่งมาทำให้เป็นทุกข์และร้อนใจไม่จบสิ้น

สำนวนนี้ ใช้ในความหมายเปรียบเทียบในกรณีที่ ผู้ใดผู้หนึ่ง มีเรื่องยุ่งยากที่ทำให้ต้องเดือดร้อนรำคาญใจ ไม่ได้หยุด ชาวบ้านจึงมักจะพูดสำนวนนี้เป็นเชิงประชด ประชันกัน ดังตัวอย่างคำพูดต่อไปนี้

“ดูเถอะ คนเราบทจะเคราะห์ร้ายขึ้นมาละก็ มักมี เรื่องยุ่งไม่รู้จักหมดสิ้น เมื่อวานซินขโมยขึ้นบ้านพี่ใหญ่ แล้วยังไม่พอ ลูกชายของพี่ใหญ่ยังถูกรถชนอีก ช่างเหมือน สำนวนที่ว่า “ความว้าวไม่ทันหาย ความควายเข้ามาแทรก จริงๆ”

๖๔. คอขาดบาดตาย

ศีรษะเป็นส่วนสำคัญของร่างกาย ถ้าเมื่อใดส่วนศีรษะตั้งแต่คอขึ้นไปถูกตัดขาด มนุษย์ก็จะเสียชีวิตทันที สำนวนนี้จึงหมายถึงเรื่องที่ร้ายแรงจริงๆ

ผู้พูดมักใช้ในความหมายที่เน้นให้เห็นว่าเขากำลังมีความเดือดร้อนอย่างแสนสาหัส หรือเรื่องนั้นเกี่ยวกับความเป็นความตายทีเดียว ดังสำนวนพูดที่ว่า “เรื่องนี้เธออย่าทำเล่นไปนะ เป็นเรื่องคอขาดบาดตายทีเดียวและต้องตั้งอยู่ในความไม่ประมาท เธอต้องระวังตัวให้มากนะ”

๖๕. คอหอยกับลูกกระเดือก

คอหอยกับลูกกระเดือกนั้นเป็นอวัยวะที่อยู่ใกล้ชิดกันมาก ลูกกระเดือกของผู้ชายจะเห็นชัด ส่วนของผู้หญิงนั้นเกือบจะไม่เห็นเลย จำนวนนี้ หมายถึงบุคคล ๒ คน ที่ทำงานสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน จะพูดอะไรก็มักเห็นพ้องต้องกันและเห็นแก่ประโยชน์ของกันและกันมากกว่าผู้อื่นซึ่งมิได้อยู่ใกล้ชิด

จำนวนนี้ใช้ในความหมายเปรียบเทียบ หมายถึงผู้ที่ใกล้ชิดสนิทสนมกันย่อมจะต้องสนับสนุนซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลาไม่ว่าจะมีเรื่องอะไรหรือปัญหาอะไรเกิดขึ้น ดังสำนวนพูดที่ว่า “สองคนนั้นเขาเป็นคอหอยกับลูกกระเดือกกันอยู่ ใครอย่าไปขัดคอเขาเลย ไม่สำเร็จดอก”

๖๖. คอทั้งสันหลังเหล็ก

“คอ” กับ “สันหลัง” เป็นอวัยวะที่มีความต่อเนื่องกันจึงมีการนำคอและหลังมาพูดต่อกันไปในสำนวนนี้ว่า “คอทั้งสันหลังเหล็ก” ทั้งเป็นแท่งเหล็กที่ช่างเหล็กใช้รองรับเหล็กหรือโลหะ เช่น เงิน ทองที่เผาไฟแล้วนำมาตีให้เป็นรูปต่างๆ เช่น มีด ดาบ ขัน พาน ฯลฯ ตามที่ต้องการ ทั้งทั้งและเหล็กเป็นสิ่งที่มีความแข็งแรงทนทานมาก

สำนวนนี้ใช้ในความเปรียบเทียบ หมายถึงคนที่มีร่างกายกำยำล่ำสันมีกำลังแข็งแรงและทนทานเหนือคนธรรมดา ดังตัวอย่างสำนวนพูดที่ว่า “เธอจะต้องคว้าคู่ต่อสู้ให้ได้นะ ไม่ใช่ว่านักมวยคนนั้นจะ ‘คอทั้งสันหลังเหล็ก’ มาจากไหน อย่าให้เสียชื่อค่ายมวยของเรา ครูเชื่อว่าเธอทำได้”

๖๗. คอหยัก ๆ สักแต่ว่าคน

พยัญชนะไทยตัวที่ ๕ คือ ค นั้นเดิมใช้เขียนคำว่า “คน” ซึ่งมีหยักหมายถึง “คน” ที่เราเขียนกันในปัจจุบัน แม้เมื่อเลิกใช้พยัญชนะตัวนี้มานานแล้ว คนก็ยังชอบพูดสำนวนนี้โดยบรรยายลักษณะว่า “คอหยัก ๆ” เพื่อให้มีความหมายถึงผู้ที่สักแต่ว่ามีรูปร่างหน้าตาเป็นคน ส่วนจิตใจนั้นขาดคุณธรรมที่คนควรจะมี

สำนวนนี้ใช้พูดเป็นเชิงดูหมิ่นผู้ที่ขาดคุณสมบัติของความเป็นคน เช่น ขาด “สัจจะ” คือ ความซื่อสัตย์ ขาดเมตตาและขาดความรับผิดชอบเป็นต้น ดังสำนวนพูดที่ว่า “คุณจะไปจ้างใครมาทำงานนี้ต้องดูให้ดี ๆ นะ อย่าให้ได้คนที่ คอหยัก ๆ สักแต่ว่าคนมาล่ะ”

๖๘. คับที่อยู่ได้ คับใจอยู่ยาก

คนเราไม่ว่าอยู่ที่ไหน ถ้าใจสบาย แม้ที่อยู่จะคับแคบ ก็อยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน ตรงกันข้ามถ้าต้องอยู่อย่างคับแคบใจ แม้สถานที่นั้นจะใหญ่โตโอโถงเพียงใดก็ตาม เราก็ไม่สามารถทนอยู่ในที่นั้นได้

สำนวนนี้ใช้เป็นคำปรารภด้วยความเห็นใจก็ได้ หรือพูดเป็นเชิงประชดทุกซ์เมื่อต้องตกอยู่ในสถานที่ที่ทำให้เกิดความคับแคบใจก็ได้ ดังสำนวนพูดที่ว่า “ฉันชอบมาพักกับเธอที่บ้านเล็กหลังนี้มากกว่าไปพักบ้านใหญ่ของญาติที่ร่ำรวย เพราะฉันถือคติว่า ‘คับที่อยู่ได้ คับใจอยู่ยาก’ อยู่บ้านไหนจะทำอะไรก็ต้องคอยระวังตัวแะ ไม่สบายใจเหมือนอยู่บ้านเธอเลย จริงๆ นะ”

๖๕. คาหนังคาเขา

สำนวนนี้เข้าใจว่ามีที่มาจากการลักขโมยวัวควาย เจ้าของวัวควายที่ถูกขโมยคงจะ “แกะรอย” ตามไปจนพบผู้ร้ายกำลังลัมวัวควาย หรือกำลังเชือดเนื้อเถื่อนหนังสัตว์นั้นๆ อยู่ จึงพูดถึง “หนังและเขา” ของสัตว์ที่ถูกขโมยไป

สำนวนนี้ใช้เป็นคำกล่าวเปรียบเทียบกับเมื่อพบว่าใครคนหนึ่งหรือสองคนทำความผิดอย่างหนึ่งอยู่และมีผู้จับได้ในขณะนั้น ดังสำนวนพูดที่ว่า “เจ้าหมอนั้นถูกจับขณะที่กำลังจะเปิดตู้หนีรภัยบ้านเศรษฐีอยู่ที่เดียว ลงจับได้คาหนังคาเขาอย่างนี้ก็คงถูกจำคุกหลายปีเป็นแน่” น่าสังเกตว่าพฤติกรรมที่คนร้ายทำโจรกรรมมิได้เกี่ยวกับวัวควาย แต่นำสำนวนนี้มาใช้ในเชิงเปรียบเทียบ

๗๐. คางคกขึ้นวอ

คางคกเป็นสัตว์ประเภทล้ายกบ จัดว่าเป็นสัตว์ต่ำต้อยหากจับตัวคางคกขึ้นไปวางบนวอกก็ดูจะมีลักษณะขัดแย้งกันอยู่มากเพราะวอนั้นทำเป็นพาหนะสำหรับผู้มีศักดิ์สูงนั่งโดยมีคนหามไปตามที่ต่างๆ ดังสำนวนนี้จึงหมายถึงการยกย่องหรือเชิดชูผู้ที่มีพื้นเพต่ำมีความรู้น้อยขึ้นไปไว้ในที่สูงย่อมเป็นการไม่เหมาะสม

สำนวนนี้ใช้เป็นคำเปรียบเทียบกับในเชิงประชดหรือเสียดสี เมื่อปรากฏว่าบุคคลใดบุคคลหนึ่งซึ่งขาดลักษณะเหมาะสม ขาดคุณงามความดีแต่ได้รับการยกย่องจนเกินฐานะและพื้นเพเดิมดังตัวอย่างสำนวนพูดว่า “เธอดูผู้หญิงที่กำลังลงจากรถเก๋งนั้นซี แต่ก่อนเป็นแม่ค้าขายของอยู่ที่ตลาดสด เดียวนี้กลายเป็นคางคกขึ้นวอไปแล้ว”

๗๑. คาบลูกคาบดอก

สำนวนนี้มีที่มาจากการสังเกตธรรมชาติของต้นไม้ที่มีดอกแล้วและดอกนั้นกำลังจะกลายเป็นผลหรือลูก เรียกว่า คาบดอก ไม่แน่ว่าจะเป็นอย่างไร หมายถึง ระยะเวลาที่กำลังมีเหตุการณ์เข้าที่คับขัน ยังไม่ทราบว่าจะอะไรเป็นอะไรกันแน่หรือมีจะนั้นก็กำลังจะได้หรือเสีย ก้ำกึ่งกันอยู่ หรืออีกนัยหนึ่งอาจหมายถึงสิ่งที่ตีความได้ สองแง่หรือมีข้อความกำกวมอยู่

สำนวนนี้ใช้ในความหมายเปรียบเทียบ กล่าวคือ สิ่งที่อยู่ในระยะเวลาที่ไม่แน่ใจว่าอะไรเป็นอะไรดังสำนวนพูดที่ว่า “อาเองก็สงสัยคำพูดของทนายความคนนั้นอยู่เหมือนกัน ฟังดูมันคาบลูกคาบดอกอย่างไรอยู่นะ”

๗๒. คิดสมบัติบ้า

สำนวน “คิดสมบัติบ้า” นี้เป็นอาการของคนช่างฝันที่ชอบคิดฟุ้งซ่านต่างๆ ที่ไม่มีสมบัติจริง การคิดสมบัติบ้านี้อาจทำให้คร่ำมอกคร่ำมใจได้บ้างเป็นบางขณะ เช่น คิดว่าถ้าถูกล็อตเตอรี่หรือสลากกินแบ่งรางวัลที่ ๑ หรือ ๒ จะใช้เงินรางวัลนั้นทำอะไรบ้าง ตามใจปรารถนา สำนวนนี้มักใช้เป็นเชิงเตือนสติ เตือนสติญาติหรือมิตรที่คุ้นเคยกันพอที่จะเตือนกันได้ มิให้คิดฝันถึงสิ่งที่อยากมีอยากเป็นจนฟุ้งซ่าน ไม่เป็นอันทำอะไรที่เป็นประโยชน์ดังตัวอย่างสำนวนที่พูดว่า “เพื่อนเอ๋ย อย่ามัวแต่คิดสมบัติบ้าอยู่เลย รีบทำงานที่หัวหน้ามอบหมายมาให้เสร็จเสียก่อนเถอะ ชินทำงานไม่เสร็จ จะตกงานไม่รู้ด้วยนะ”

๗๓. คีบก็ทะเล สอกก็ทะเล

ทะเลย่อมมีภัยอันตรายอยู่มาก เช่นมีมรสุมหรือพายุพัดพัดขึ้นมาเมื่อใดก็ได้ ผู้ที่ไปทะเลจึงไม่ควรตั้งอยู่ในความประมาท เพราะอาจได้รับอันตรายโดยไม่รู้ตัว

สำนวนนี้ใช้กล่าวเป็นเชิงเตือนมิให้ประมาทเพราะจะไปหวังความแน่นอนอะไรจากทะเลนั้นไม่ได้ ดังตัวอย่างสำนวนพูดที่ว่า

“ลูกจะไปเที่ยวทะเลครั้งนี้พ่อไม่ว่า แต่ต้องระวังตัวหน่อยนะ คงต้องมีเครื่องป้องกันอันตรายไปด้วย โบราณท่านว่า คีบก็ทะเล สอกก็ทะเล จะประมาทไม่ได้”

๗๔. คู่กันแล้วไม่แคล้วคลาด

สำนวนนี้มาจากความเชื่อเรื่อง การเวียนว่ายตายเกิดและบุญกรรมที่ทำไว้ หญิงชายผู้ใดฝันผาอุปสรรคต่าง ๆ จนได้แต่งงานกัน ก็กล่าวกันว่า คงเป็นคู่สามีภรรยา กันมาแต่ชาติปางก่อน ชาตินี้จึงได้เป็นคู่กันอีก

ผู้ที่ใช้สำนวนนี้ จะกล่าวเป็นเชิงเห็นอกเห็นใจและมั่นใจเกี่ยวกับอนาคตของหญิงชายที่เป็นคู่รักกันว่าคงจะได้แต่งงานกัน เพราะถือว่าเคยเป็นคู่กันมาแต่ชาติปางก่อนดังสำนวนพูดที่ว่า “หลานไม่ต้องวิตกอะไรหอกป่าเชื่อว่าไม่ช้าฝ่ายผู้ใหญ่คงตกลงกันได้เรียบร้อยเรื่องการแต่งงาน ป้าแน่ใจว่า คู่กันแล้วคงไม่แคล้วคลาดกัน”

๗๕. เคียงบ่าเคียงไหล่

ผู้ที่มีฐานะเท่าเทียมกันทั้งในด้านตำแหน่งงาน ทรัพย์สิน และฐานะในสังคมเรียกได้ว่ามีสถานภาพ “เคียงบ่าเคียงไหล่” กัน เหมือนกับอวัยวะในร่างกาย คือ “บ่า” กับ “ไหล่” ซึ่งอยู่ระดับเดียวกันนั่นเอง

สำนวนนี้ใช้กล่าวเป็นการเปรียบเทียบ เมื่อมีการกระทำใดๆ ที่แสดงถึงฐานะหรือศักดิ์ศรีที่เสมอกัน ดังตัวอย่างคำพูดที่ว่า “ในสงครามโลกครั้งที่ ๑ ทหารไทยได้ไปร่วมรบ ‘เคียงบ่าเคียงไหล่’ กับทหารพันธมิตรเป็นครั้งแรก เมื่อเห็นอนุสาวรีย์ทหารอาสาตรงมุมใกล้โรงละครแห่งชาติที่ไร ทำให้ลึกลับถึงความกล้าหาญ ความเข้มแข็งและความเสียสละของทหารไทยสมัยนั้นทุกที”

๗๖. เคี้ยวอยู่ในท้อง

เคี้ยวมีรูปไค้กงคล้ายวงพระจันทร์เสี้ยว ชาวนาใช้เป็นเครื่องมือสำหรับเคี้ยวข้าว คนโบราณจับเอาลักษณะไค้กงคตของเคี้ยวไปเปรียบกับคนคตโกง การกล่าวเช่นนั้นจึงมีความหมายว่า ผู้มีเคี้ยวอยู่ในท้อง เป็นคนคตโกงไม่น่าไว้วางใจ

สำนวนนี้ใช้กล่าวเป็นคำด่าว่าเปรียบเปรย หมายถึง คนที่คตโกงไม่มีศีลธรรม เราจะพบสำนวนนี้ในวรรณคดี เช่นในหนังสือราชาธิราช ปัจจุบันไม่ค่อยมีใครใช้ ดังตัวอย่างคำพูดที่ว่า ในหนังสือราชาธิราช ทหารไทยด่าทหารฝ่ายข้าศึกว่า ในท้องของพวกนั้น “มีเคี้ยวเจ็ดเล่ม มีเข็มเจ็ดอัน” และทหารไทยจะผ่าอกเอาเคี้ยวในท้องของข้าศึกออกมาตัดคอพวกนั้นเสีย นับเป็นคำด่าที่เจ็บแสบมาก

๘๘. แค่มุกมาปาก

จมูกอยู่ห่างปากเพียงนิดเดียว ในกรณีที่ใครจะกล่าวถึงระยะทางใกล้ๆ จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง เขาก็จะใช้สำนวนว่า “แค่มุกมาปาก”

สำนวนนี้ใช้ในความหมายเปรียบเทียบ เมื่อพูดถึงระยะทางระหว่างสถานที่ ๒ แห่ง ซึ่งหาไม่ยากเพราะอยู่ใกล้กันมาก ดังสำนวนพูดที่ว่า “อ้อ เธอจะไปที่ร้านหนังสือนั้นรี อยู่ใกล้นิดเดียวเพียงแต่เลี้ยวขวาไปอีกถนนหนึ่งก็จะเจอ แค่มุกมาปากเท่านั้นเอง”

๗๘. โคนกล้วยอย่าไว้หน่อ

กล้วยเป็นพืชที่ต้องใช้หน่อปลูก ต้นกล้วยที่ถูกโคนแล้วยังทิ้งหน่อไว้ในดิน หน่อนั้นก็จะเติบโตเป็นต้นกล้วยต่อไป สำนวนนี้มีข้อความท่อนหลังต่อไปอีกว่า “ฆ่าพ่ออย่าไว้ลูก” ซึ่งค่อนข้างจะโหดร้ายอยู่มาก

สำนวนนี้มีความหมายว่า ถ้าจะกำจัดศัตรูหรือคนพาล มิให้มีพิษสงมาก่อความเดือดร้อนให้ผู้อื่นอีกต่อไป ก็ต้องกำจัดเสียทั้งพ่อและลูก ใช้เป็นการกล่าวเปรียบเทียบกับหมายถึงการทำลายล้างบุคคลที่เป็นศัตรู หรือเป็นพาลทรยศคดโกง ซึ่งต้องทำลายล้างอย่าให้มีเชื้อสายเหลืออยู่ ดังสำนวนพูดที่ว่า “นี่ถ้าเป็นสมัยโบราณ เขาก็ต้องจับลูกของคนทรยศต่อชาติไปฆ่าเสียด้วย เข้าทำนอง “โคนกล้วยอย่าไว้หน่อ” เพราะเกรงว่า ถ้าปล่อยลูกไว้จะโตขึ้นทำความชั่วร้ายแบบพ่อ หรือกลับมาแก้แค้นแทนพ่อก็ได้”

๗๙. หม่าควายอย่าเสียดายพริก

ในการจัดงานเลี้ยงคนจำนวนมาก ชาวบ้านต้องล้มควายเพื่อเอาเนื้อมาทำอาหาร เวลาจะแกงเนื้อควายนั้น ถ้าไม่ใส่พริกในเครื่องแกงให้ได้ สดส่วนกับเนื้อ แกงก็คงจะ จืดชืดไม่เป็นรส เพราะฉะนั้น เขาจึงใช้สำนวนนี้กล่าวเป็นการเปรียบเทียบกับ เมื่อจะจัดงานใหญ่แล้ว ก็ต้องยอมลงทุนใช้จ่าย ถ้ามัวกลัวหมดเปลืองอยู่ ก็จะทำให้งานพลอยเสียไปด้วย

สำนวนนี้ใช้ในความเปรียบเทียบกับ ในการจัดงานใหญ่ ผู้จัดก็ต้องใจกล้าลงทุนใช้จ่ายให้สมกับงาน ถ้ามัวเสียดายเงินอยู่ก็จัดงานไม่ได้ ดังตัวอย่างคำพูดที่ว่า “งานเลี้ยงครั้งนี้ อย่างน้อยต้องลงทุนสัก ๒,๕๐๐ บาท เพราะมีแขกตั้งเกือบ ๑๐๐ คน พี่ไปหยิบเงินมาเถอะแล้วจดยรายการของที่จะซื้อมาด้วย ฉันจะไปจ่ายให้เอง หม่าควายอย่ามัวเสียดายพริกอยู่เลย”

๘๐. ฆ่าช้างจะเอางา เจริจจะเอาถ้อยคำ

ข้อความท่อนแรกที่ว่า “ฆ่าช้างจะเอางา” นั้น อาจตีความได้เป็น ๒ นัย นัยที่ ๑ หมายถึง การทำลายสิ่งที่ใหญ่โต เพื่อให้ได้ของสำคัญเพียงเล็กน้อย โดยไม่คำนึงว่า การทำเช่นนั้นเป็นการ

สมควรหรือไม่ นัยที่ ๒ หมายถึง การทำลายสิ่งใหญ่โต เพราะมุ่งผลที่สำคัญที่สุดจากสิ่งนั้น หากพิจารณาข้อความท่อนหลังประกอบด้วย คือ “เจริญจะเอาถ้อยคำ” ก็น่าจะตีความตามนัยที่ ๒ คือ ฆ่าช้างเพื่อจะได้งา ซึ่งเป็นสิ่งมีค่าที่สุดในตัวช้าง และเจริญกันก็เพื่อให้ได้ถ้อยคำที่เป็นสาระอันเชื่อถือได้ หรือได้ข้อตกลงที่แน่นอนเป็นมั่นเหมาะ

สำนวนนี้ใช้ในความหมายเปรียบเทียบ เพื่อให้เห็นความสำคัญของผลที่มุ่งหวังไว้โดยยอมเสีย หรือต้องสละสิ่งมีค่าไปเป็นการแลกเปลี่ยน ดังตัวอย่างคำพูดที่ว่า “ผู้ร้ายรายนั้นฆ่าเจ้าทรัพย์เพื่อชิงเอาสร้อยคอที่ห้อยพระไปเส้นเดียว อย่างอื่นไม่แตะต้อง อย่างนี้พอจะเรียกได้กระมังว่า ฆ่าช้างจะเอางา”

๘๑. งมเข็มในมหาสมุทร

เข็ม หมายถึง เข็มเย็บผ้า มีขนาดเล็กและปลายแหลม ถ้าใครทำเข็มตกลงไปในมหาสมุทรซึ่งกว้างใหญ่ไพศาล แล้วยอมเป็นการสุตวิสัยที่จะงมเข็มเล่มนั้นขึ้นมาได้

สำนวนนี้ใช้ในความหมายเปรียบเทียบ เมื่อต้องการจะกล่าวถึงการกระทำบางอย่างที่ยากจนเหลือวิสัยที่จะทำให้สำเร็จได้ ดังตัวอย่างคำพูดที่ว่า “การที่จะหาคนฉลาด ซื่อสัตย์ สามารถเข็มแข็งและมีลักษณะผู้นำเพื่อให้ไปทำงานในตำแหน่งนั้นในต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศที่มีปัญหามากอย่างนั้น แทบจะพูดได้ว่าเหมือนกับงมเข็มในมหาสมุทรทีเดียว”

๘๒. งอมพระราม

สำนวนนี้เข้าใจว่ามาจากวรรณคดี เรื่อง “รามเกียรติ์” การที่พระรามต้องเดินทางถึง ๑๔ ปีโดยไม่ได้กลับบ้าน เมืองนั้น นับว่าเป็นภาวะที่ต้องทนทุกข์ทรมานมากสำหรับ โอรสของกษัตริย์ ถ้าเปรียบกับผลไม้ก็ต้องเรียกว่า “สุกจน งอม” เพราะฉะนั้นเมื่อมีการกล่าวถึงความทรหดอดทนต่อ ความทุกข์ยาก จึงมีการใช้สำนวนว่า “งอมพระราม”

สำนวนนี้ใช้กล่าวเป็นการเปรียบเทียบหรือขยาย ความ เมื่อทราบว่าผู้หนึ่งผู้ใดตกอยู่ในภาวะที่ต้องใช้ความ ทรหดอดทนจนถึงขีดสุดเป็นเวลานาน อย่างกรณีของพระราม ดังตัวอย่างคำพูดที่ว่า “เขาต้องไปทำงานในห้องถ้ำกันดาร ถึง ๘ ปี ต้องทนต่อความทุกข์ยากและอุปสรรคต่างๆ อย่าง ที่เรียกว่า ‘งอมพระราม’ ที่เดียว”

๘๓. ฐกึนหาง

หัวฐกึบหางฐอยู่หางปลาย
สุด ๒ ข้างของตัวฐ ถ้าเมื่อใดฐทำ
อาการไ้รับหางของมันเอง ก็ะ
ทำให้ฐตัวนั้นเคลื่อนไหวโดยขด
เป็นวงกลม คนที่มองเห็นฐมี
ลักษณะเช่นนั้นก็จะเรียกว่า
“ฐกึนหาง”

สำนวนนี้จึงมีความหมายถึงการกระทำใดๆที่เกี่ยว
โยงกันไปเป็นทอดๆ หรือต้องวนเวียนอยู่เหมือนอาการ
ของฐที่ขดเป็นวงกลมเช่นนั้น

สำนวนนี้ใช้ในความหมายเปรียบเทียบเมื่อมี
เหตุการณ์หรือการกระทำใดๆ ที่วนเวียนจากตันไปหา
ปลาย จากปลายไปหาตัน ไม่จบสิ้นลงได้เลย ดังตัวอย่าง
คำพูดเป็นเชิงบ่นที่ว่า “เรื่องการให้ใครขอยืมของนี้ฉันเข็ด
แล้วละ พอไปหาผู้ยืมเขาก็บอกว่าให้เพื่อนอีกคนหนึ่งยืม
ต่อเมื่อตามไปทวงที่เพื่อนคนนั้น เขาก็บอกว่าฝากเพื่อน
คนหนึ่งเอาไปคืนไว้ที่บ้านแล้ว กว่าจะตามเจอก็วนไปเวียน
มาเสียนานกว่าจะรู้เรื่องยังกะฐกึนหางทีเดียว”

๘๔. ฐฐ ปลา

การที่มีความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพียงเล็กน้อย หรือการทำงานใดๆ ที่ได้ผลอย่างครึ่งๆ กลางๆ ไม่สู้ดีนัก นั้นอาจเรียกได้ว่า เป็นการรู้หรือการทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ อย่าง “ฐฐ ปลา” น่าคิดว่าสำนวนนี้อาจมาจากปลาชนิด หนึ่งคือ “ปลาไหล” ก็ได้ เพราะปลาไหลมีรูปร่างลักษณะ คล้ายกับฐ แต่ก็จัดอยู่ในจำพวกปลา

สำนวนนี้มักใช้ในความหมายเปรียบเทียบ เมื่อ ผู้ใดผู้หนึ่งประสงค์จะกล่าวออกตัวว่า ตนรู้น้อยหรือทำ อะไรได้ไม่ดีนัก ดังตัวอย่างสำนวนพูดที่ว่า “เขาออกตัวว่า เขาพูด ภาษาอังกฤษได้อย่าง ฐฐ ปลา” เท่านั้น เขาจึง ไม่กล้ารับงานในตำแหน่งผู้ประสานงานกับผู้เชี่ยวชาญของ โครงการที่ได้รับเงินสนับสนุนจากต่างประเทศ”

๘๕. เงาตามตัว

ตามธรรมชาติคน สัตว์ หรือวัตถุที่บิใด ๆ ก็ตาม เมื่อถูกแสงสว่างส่องก็จะปรากฏเงาของคนนั้นหรือสัตว์ตัวนั้น หรือสิ่งนั้นทอดไปให้เห็นทางด้านหลัง คงมีผู้สังเกตเงาที่เกิดขึ้นตามตัว เช่นนั้น จึงนำสำนวนนี้มาพูด

สำนวนนี้มักใช้ในความหมายเปรียบเทียบ เพื่อชี้ให้เป็นผลของการกระทำที่เป็นไปตามกฎแห่งกรรม คือ กรรมจะติดตามสนองผู้กระทำความผิดนั้นๆ ไม่ว่าดีหรือชั่ว ดังที่มีพุทธศาสนสุภาษิตว่า “กัลยาณการี กัลยาณํ ปาปการี จ ปาปากัง” (อ่านว่า กัลยาณะ การี กัลยานัง ปาปะการี จะ ปาปากัง) แปลว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ดังตัวอย่างคำพูดที่ว่า “ฉันไม่ยากทำให้ใครต้องเดือดร้อนเพราะฉัน เพราะกรรมที่คนเราทำนั้นย่อมตามสนองเหมือนเงาตามตัว ฉันเชื่อเช่นนั้น”

๘๖. จับดำถล่ำแดง

ในกรณีที่คนเรามุ่งหวังว่าจะได้สิ่งหนึ่งแต่กลับได้อีกสิ่งหนึ่งที่ตนไม่ต้องการ ก็อาจใช้สำนวนว่า “จับดำถล่ำแดง” ได้ สำนวนนี้เข้าใจว่ามีที่มาจากการจับสลาก เมื่อมีการเกณฑ์ทหารถ้าจับได้ใบสีแดงก็แปลว่าต้องถูกเกณฑ์เป็นทหาร แต่ถ้าจับได้ใบดำก็เป็นอันว่ารอดตัว ไม่ต้องเป็นทหาร คนที่จับได้ใบแดงคงจะพูดสำนวนนี้เป็นเชิงเท่านั้นเอง ดังสำนวนพูดที่ว่า “เราตั้งใจจะจับดำ กลับถล่ำแดงไปได้ เลยต้องไปอยู่เวรแทนเพื่อนหลายวัน”

สำนวนนี้ใช้ในความหมายเปรียบเทียบกับ เมื่อได้สิ่งที่ไม่ตรงกับความประสงค์ของตน

๘๗. จับปูใส่กระดัง

ปูที่ยังเป็นๆ อยู่ นั้น เมื่อถูกจับมาใส่กระดังมันจะไม่ยอมอยู่นิ่ง แต่จะพยายามคลานออกนอกกระดังอยู่ตลอดเวลา ผู้ใหญ่จึงมักใช้สำนวนนี้กับกลุ่มเด็กเล็กๆ ที่ซุกซนอยู่นิ่งไม่ได้ ผู้ใหญ่ต้องคอยควบคุมให้อยู่ในระเบียบ

สำนวนนี้ใช้ในความหมายเปรียบเทียบกับ เมื่อพูดถึงเด็กที่ซุกซน และไม่ค่อยจะยอมอยู่ในระเบียบ หรือกฎเกณฑ์ที่ผู้ใหญ่วางไว้ ดังตัวอย่างคำพูดที่ว่า “ครูใหม่คนนี้ เขาใจเย็นดีนะ เด็กๆ ในชั้นนี้ซนกันเหลือเกิน แต่เขาก็ไม่ยกโทษทั้งๆ ที่ควบคุมยากเหมือนจับปูใส่กระดัง”

๘๘. จับแพะชนแกะ

แพะกับแกะ เป็นสัตว์ที่มีรูปร่างหน้าตาต่างกัน แต่คงเป็นสัตว์ที่เคี้ยวเอื้องด้วยกันจึงมักมีผู้พูดถึงสัตว์ ๒ ชนิดนี้เข้าคู่กันดังสำนวน “จับแพะชนแกะ”

นี่ อันที่จริงแกะน่าจะชนกับแกะ แพะน่าจะชนกับแพะ จึงจะเข้าคู่กันดี แต่เมื่อจับแพะชนแกะก็หมายความว่า ในสถานการณ์บางอย่างอาจหาสิ่งที่เข้าคู่กันอย่างเหมาะสมไม่ได้จึงต้องทำแบบ “จับแพะชนแกะ” เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไปก่อน

สำนวนนี้ใช้ในการเปรียบเทียบ เมื่อต้องการจะนำสิ่งหนึ่งมาเข้าคู่กับอีกสิ่งหนึ่ง ทั้งๆ ที่รู้สึกว่าจะไม่เหมาะสมนักเพื่อเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าดังสำนวนพูดที่ว่า “พี่ไม่รู้จะอย่างไร เมื่อจำเป็นต้องจัดกิจกรรมการแสดงเป็นการด่วนก็ต้องเลือกตัวแสดงแบบ จับแพะชนแกะไปตามเรื่อง”

๘๙. จับมือใครดม

เมื่อเกิดเรื่องของหายหรือมีเหตุร้ายอะไรเกิดขึ้น แล้วหาตัวผู้ที่เป็นสาเหตุไม่ได้ เพราะไม่มีร่องรอยให้ทราบ ว่าใครเป็นต้นเหตุแห่งความเสียหายนั้น ในกรณีเช่นนี้ก็ อาจมีคนใช้สำนวนนี้ว่าหมดทางที่จะ “จับมือใครดม” ได้

สำนวนนี้มักใช้ในกรณีที่มีเรื่องราวเดือดร้อน หรือเสียหายเกิดขึ้น เช่น ของหายแล้วหาตัวผู้ทำผิดไม่ได้ก็จะ มีผู้ใช้สำนวนนี้ดังตัวอย่างคำพูดที่ว่า “เขากำลังหาตัวคนที่ ขโมยเครื่องบันทึกเสียงไป แต่น่ากลัวจะจับมือใครดม ไม่ได้ตามเคย”

๔๐. จับไม่ได้ไล่ไม่ทัน

เมื่อมีกรณีการกระทำผิดเกิดขึ้น แต่ผู้กระทำผิดที่ต้องสงสัยนั้นปฏิเสธเสียงแข็งและยังหาหลักฐานมายืนยันไม่ได้ว่าเขาเป็นผู้ผิด ผู้ที่เป็นโจทก์เรื่องนี้ก็จะกล่าวเป็นสำนวนว่า “จับไม่ได้ไล่ไม่ทัน”

สำนวนนี้มักใช้เป็นคำกล่าวเป็นเชิงรู้เท่าทันว่าผู้หนึ่งๆทำผิด แต่เมื่อไม่มีหลักฐานยืนยันเพียงพอก็ไม่สามารถจะทำอะไรเขาได้ ดังตัวอย่างคำพูดที่ว่า “เรื่องนี้ฉันแน่ใจว่าเขาเป็นคนทำ แต่เขาปฏิเสธเสียงแข็ง ฝากไว้ก่อนเถอะ ยังจับไม่ได้ไล่ไม่ทันก็แล้วไป”

๙๑. จับเสือมือเปล่า

เสือเป็นสัตว์ดุร้าย และชอบกินคน ผู้ที่จะสามารถจับเสือได้จำเป็นต้องเตรียมตัวหาอาวุธ และเครื่องมือไปให้พร้อมจึงจะจับเสือได้อย่างปลอดภัย การจับเสือมือเปล่านี้ น่าจะหมายถึง การทำกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่เสี่ยงอันตราย หรือเสี่ยงต่อความล้มเหลว โดยผู้ทำกิจการนั้นๆ ไม่ได้ลงทุน หรือเตรียมตัวให้พร้อมเท่าที่ควร

สำนวนนี้มักใช้ในความหมายเปรียบเทียบ เมื่อกล่าวถึงสถานการณ์ที่เสี่ยงภัย เช่น การทำงานที่มีกิจการกว้างขวางต้องมีทุนรอนมากพอจึงจะทำได้ ถ้าขึ้นทำไปโดยไม่มีทุนทรัพย์เพียงพอก็เข้าลักษณะ “จับเสือมือเปล่า” ดังตัวอย่างคำพูดที่ว่า “งานที่ผมรับทำครั้งนี้จะว่าไปก็เหมือนจับเสือมือเปล่า เพราะผมไม่มีทุนรอนเพียงพอ มีแต่สติปัญญาและความตั้งใจจริงเท่านั้น”

๕๒. จับให้มัน คั่นให้ตาย

นายพรานเมื่อต้องต่อสู้กับสัตว์นั้นได้ เขาก็จะจับตัวสัตว์ไว้ให้แน่นไม่ยอมให้หลุดมือไปได้ ถ้าจำเป็นต้องทำลายชีวิตสัตว์ตัวนั้น เขาก็ต้องทำ สำนวนนี้น่าจะมีที่มาจาก การต่อสู้ดังกล่าว หมายถึงการทำให้สิ่งใดต้องทำจริง จนกว่างานนั้นจะสำเร็จตามที่ต้องการ

สำนวนนี้ใช้ในความหมายเปรียบเทียบคือ เมื่อจะทำงานสิ่งใดต้องพยายามทำงานนั้นจริงๆ จนกว่าจะประสบผลสำเร็จ สำนวนนี้ปรากฏใน “เพลงยาวถวายโอวาท” ของท่านกวีเอกสุนทรภู่ที่ว่า “จับให้มัน คั่นหมายให้วายวอด ช่วยให้รอดรักให้ชิดพิสมัย” อาจใช้ในสำนวนพูดที่ต้องการความหมายดังกล่าว เช่น “ทำงานอะไรต้องตั้งใจทำจริงไม่ทอดยงจนกว่างานจะสำเร็จ”

๕๓. จิ้งจกตก

ชาวบ้านที่เชื่อโชคลางมักจะเชื่อว่าเวลาที่เขาเดินลงบันไดจะไปไหนถ้าได้ยินเสียงจิ้งจกตกแล้วก็มักจะเป็นลางบอกเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อความสบายใจเขาก็คิดว่าควรจะยับยั้งอยู่ก่อนยังไม่ไปทันที หากขึ้นไปในขณะนั้นก็เชื่อกันว่าอาจประสบเหตุร้ายก็ได้ บางคนเชื่อเอาจริงๆ เช่น ขณะที่กำลังพูดอยู่ถ้าได้ยินเสียงจิ้งจกตกก็ต้องเอามือเคาะโต๊ะ หรือ เคาะพื้น ๒-๓ ครั้ง เป็นเชิงยืนยันว่าตนพูดจริง จิ้งจกไม่ควรมาตก

สำนวนนี้มักใช้ในความหมายว่า เป็นการดักเตือนกันในกรณีที่ผู้หนึ่งผู้ใดจะทำอะไรลงไปด้วยความมีโทสะ วู่วาม ดังสำนวนพูดที่ว่า “จิ้งจกตกนี้ คนบางคนเขายังฟังกันนา ที่ผู้ใหญ่ตกเป็นการดักเตือน เธอก็น่าจะฟังท่านบ้าง อย่าดื้อไปนักเลย ขึ้นไปต่อว่าเขาเรื่องก็จะบานปลายไปเปล่าๆ”

๕๔. เจ็บแล้วต้องจำ

ผู้ใหญ่สมัยก่อนมักชอบอบรมลูกหลานหรือเด็กในปกครอง ที่ทำผิดด้วยการตีให้เจ็บเพื่อให้หลานจำ เมื่อตีพอสมควรแล้วท่านก็จะสั่งสอนไปด้วยว่า “เจ็บแล้วต้องจำนะลูกนะ ที่หลังอย่าทำผิดอย่างนี้อีก” ทั้งนี้เพื่อให้ลูกหลานเข็ดหลาบไม่ทำผิดซ้ำ

สำนวนนี้ใช้เป็นคำพูดเชิงสั่งสอนแบบผู้ใหญ่สอนเด็กหรือพูดเป็นเชิงปรารภกับตัวเองก็ได้ เมื่อมีกรณีที่ทำให้ตนต้องเจ็บช้ำน้ำใจหรือเสียผลประโยชน์มากมายจนต้องจำไว้เป็นบทเรียน ดังสำนวนพูดที่ว่า “คนเราเจ็บแล้วต้องจำ มิฉะนั้นก็จะเสียรู้เขาเรื่อยไป ผมจะจำเรื่องนี้ไว้เป็นบทเรียนครับคุณพ่อ”

๙๕. เจ้าชู้ไก่แจ้

ตามธรรมชาติของไก่แจ้ตัวผู้ เมื่อมันเห็นตัวเมีย ก็จะทำอาการขยับปีกน้อยๆ แล้วก้าวขาอย่างที่เราเรียกว่า “ป้อ” คือกรีดปีกไปมาเดินเข้าไปหาตัวเมีย ผู้ชายคนใดมีลักษณะท่าทางรักสวยรักงาม ทำท่ากรีดกรายกรุ่มกริมเมื่อพบหญิงสาวที่ตนหมายปอง คนก็มักจะใช้สำนวนนี้เรียกผู้ชายคนนั้นว่า ‘เจ้าชู้ไก่แจ้’ ดังสำนวนพูดที่ว่า “นี่แน่ะ พ่ออ้อด ป้าจะบอกอะไรให้ ผู้หญิงเดี๋ยวนี้เขาไม่ค่อยจะสนใจผู้ชายชนิด ‘เจ้าชู้ไก่แจ้’ แล้วนะเขาต้องการคนที่มีลักษณะเข้มแข็งสามารถเป็นผู้นำครอบครัวได้มากกว่า”

๕๖. เจ้าถ้อยหมอความ

คนที่ชอบพูดจา มีสำนวนหรือเล่นลิ้น พูดเลียงๆ ไม่ให้เข้าใจตรงๆ อย่างที่เรียกว่า “เล่นแง่” นั้นมักมีคนเรียกเขาว่า “เจ้าถ้อยหมอความ” ใครไปพูดด้วยถ้าไม่เตรียมตัวไปให้ดีหรือระวังคำพูดที่จะโต้ตอบกับเขาก็อาจเสียรู้หรือเสียผลประโยชน์ได้ เพราะว่า “หมอความ” เป็นผู้รู้กฎหมายดีกว่าคนธรรมดาหรือชาวบ้านทั่วไป จึงมักจะได้เปรียบคนอื่น

สำนวนนี้มักใช้เป็นคำพูดเชิงตำหนิผู้ที่ชอบเจรจา เล่นแง่หรือเล่นสำนวนโวหารหลอกล่อให้คนอื่นเข้าใจผิดจนเสียผลประโยชน์โดยไม่รู้ตัว ดังสำนวนพูดที่ว่า “ผมไม่ค่อยชอบไปปรึกษาคุณชำนาญนักหรอก เขามักชอบพูดแบบ ‘เจ้าถ้อยหมอความ’ อยู่เรื่อย บอกตามตรงว่า คนอย่างนี้ผมกลัว เราอยู่ห่างๆ ไว้ดีกว่า”

๕๗. ใจดีแก้ด้าย ใจร้ายแก้ไหม

คนใจดีในที่นี้น่าจะหมายถึงคนใจเย็นที่ทำอะไรด้วยความรอบคอบสุขุมไม่ฉุนเฉียวง่าย เมื่อจะต้องแก้ด้ายซึ่งขมวดไว้เป็นปมยุ่งเหยิง ก็ค่อยๆ แก้อย่างใจเย็นจนคลายปมได้สำเร็จ ส่วนคนใจร้ายคงหมายถึงคนใจร้อน ทำอะไรก็ต้องเห็นผลโดยรวดเร็ว ถ้าต้องเสียเวลาแก้ด้ายที่เป็นปมอยู่ก็อาจไม่ทันใจต้องเลิกแก้ไปเลยก็เป็นได้ ดังนั้นสำนวนนี้จึงกล่าวว่า “คนใจร้ายแก้ไหม” เพราะเส้นไหมนั้นมีลักษณะเส้นกว่าด้าย เมื่อเป็นปมก็อาจแก้ออกได้เร็วกว่าแก้ด้ายดังสำนวนพูดที่ว่า “เด็กคนนี้ใจเย็นดี ถ้าใช้ให้ไปแก้ปัญหาเรื่องนี้คงสำเร็จ ส่วนเด็กอีกคนหนึ่งที่คุณแนะนำมานั้น ใจร้อน ต้องใช้ให้ทำธุระที่เสร็จเร็วๆ จึงจะได้เข้าทำนอง ‘ใจดีแก้ด้าย ใจร้ายแก้ไหม’ นั่นแหละ”

๙๘. ใจดีสู้เสือ

ในยามเข้าที่คับขันหรือยามเผชิญหน้ากับบุคคลที่มีบุคลิกภาพน่าเกรงขาม ถ้าเราทำใจให้สงบเป็นปกติไว้ และสำรวจอารมณ์ให้ดี ไม่แสดงท่าทางว่าหวาดกลัว พรั่นพริ้งให้อีกฝ่ายหนึ่งเห็น เราก็อาจแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเอาตัวรอดไปได้ หรือพูดเรื่องธุระสำคัญให้ลุล่วงไปได้สำเร็จ

สำนวนนี้ใช้ในความหมายเปรียบเทียบ เมื่อต้องเผชิญกับผู้ใหญ่ที่น่าเกรงขาม หรือตกอยู่สถานการณ์คับขัน ดังตัวอย่างคำพูดที่ว่า “อันที่จริงฉันก็ใจคอไม่ค่อยจะดีเหมือนกัน เมื่อไปเจอบุคคลร่างใหญ่หน้าตาน่ากลัวเช่นนั้นเข้า แต่ก็ลองทำใจดีสู้เสือ ผลที่สุดก็สามารถเจรจาเรื่องนั้นจนตกลงกันได้ด้วยดี”

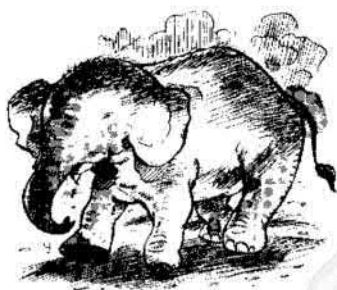
๙๙. ช้าเป็นการ นานเป็นคุณ

ในการทำงาน หรือกิจการบางอย่างย่อมต้องการเวลาคิดและทำให้รอบคอบจึงจะได้ประโยชน์ตรงตามความมุ่งหมาย ถ้าเร่งรีบเกินไปแล้วก็อาจเสียประโยชน์ได้ ฉะนั้นผู้ประกอบการต่างๆ จึงต้องคำนึงถึงเวลาด้วยว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้งานสำเร็จด้วยดี

สำนวนนี้ใช้กล่าวเป็นคำเตือนให้ทำงานด้วยความรอบคอบมิให้ผลิผลลมหหรือใจเร็วด่วนได้ แม้จะใช้เวลานานไปบ้างก็ต้องยอม เพื่อจะได้ผลดีในบั้นปลาย ดังสำนวนพูดที่ว่า “งานนี้ขอให้เธอตั้งใจทำให้ได้ผลดีที่สุด แม้จะต้องใช้เวลานานไปบ้างเราก็ต้องยอมถือคติที่ว่า ช้าเป็นการ นานเป็นคุณ”

๑๐๐. ช้างเท้าหน้า ช้างเท้าหลัง

ช้างเป็นสัตว์ใหญ่
เมื่อช้างเดินไปไหนย่อมจะ
เป็นที่สังเกตของคนทีพบเห็น
เวลาเดิน ช้างจะก้าวเท้า
หน้าไปก่อนแล้วจึงจะก้าว
เท้าหลังตามไป ส่วนวนนี้จึง

มีผู้นำมาใช้เป็นเชิงเปรียบเทียบว่า ชายผู้เป็นสามี และเป็น
หัวหน้าครอบครัวนั้น เปรียบเหมือนช้างเท้าหน้า ส่วนหญิง
ที่เป็นภรรยานั้นเปรียบเหมือนช้างเท้าหลัง ที่จะต้องเดิน
ตามเท้าหน้าไปเป็นธรรมดาในการตกลงใจทำกิจบางอย่าง
ทั้งนี้เป็นคติโบราณที่ประสงค์จะให้เกิดความสงบสุขใน
ครอบครัว ไม่ต้องแก่งแย่งชิงดีกัน ด้วยทั้งสามีและภรรยา
ย่อมเข้าใจกันดีในบทบาทและหน้าที่ของตน ดังสำนวนพูด
ที่ว่า “อันที่จริงแม่ศรีเธอไม่อยากจะทำเช่นนั้นให้เป็นที
กระเทือนใจของญาติเลย แต่จะอย่างไรได้ เธอเป็นช้าง
เท้าหลังก็ต้องปฏิบัติตามที่สามีสั่ง ซึ่งบรรดาญาติก็เข้าใจดี
ไม่มีใครว่าอะไร”

ผู้เขียน

ศาสตราจารย์ฐะปะนีย์ นาครทรรพ

บรรณาธิการ

รัตนา ภาชาฤทธิ์

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

พัชรา ตระกูลสิริพันธุ์

ผู้ออกแบบปก/ภาพประกอบ

อุทัย ไชยกลาง ปก

อนุชา สายสุข ภาพ

คู่กันแล้ว ไม่แคล้วคลาด

ทองแก้วชนกวิญญูชน

พิมพ์ครั้งที่ ๑๐

ขมื่นกับปุ่น

ขุนนางใช้พ่อแม่ หินแดงใช้ตายาย

ก้างขวางคอ

กินปูนร้อนท้อง

เล่มที่ ๑๐

เขียนโดย ขุนวิญญูชน